

ԻՐԱՆԻ ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ
ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ԿՈՆՏԵՔՍՏՈՒՄ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԻ
ՀՈԴՎԱԾՆԵՐԻ ԵՎ ԶԵԿՈՒՅՑՆԵՐԻ
ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

«ԻՐԱՆԻ ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ
ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ԿՈՆՏԵՔՍՏՈՒՄ»

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԻ ՀՈՂՎԱԾՆԵՐԻ
ԵՎ ԶԵԿՈՒՅՑՆԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

ԵՐԵՎԱՆ

ԵՊՀ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ

2011

Տպագրության և երաշխավորել
ԵՊՀ միջազգային հարաբերությունների
ֆակուլտետի խորհուրդը

Գիրքը հրատարակվել է ՀՀ-ում ԻԻՀ դեսպանության
մշակույթի կենտրոնի հովանավորությամբ

Խմբագիրներ՝ **Ա. Մարգարով**
Գ. Քեոյան
Ս. Շաքիրա

Կազմողներ՝ **Հ. Զ. Նազարյան**
Վ. Գ. Առաքելյան

Ի 891 «Իրանի իսլամական հեղափոխությունը համեմատական
կոնտեքստում», միջազգային գիտաժողովի հոդվածների և
զեկույցների ժողովածու. / Կազմողներ՝ Հ. Զ. Նազարյան,
Վ. Գ. Առաքելյան: Խմբագիրներ՝ Ա. Մարգարով և այլք.- Եր.:
ԵՊՀ հրատ., 2011, 80 էջ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Նախաբան.....	5
Ս. Ալի Մադաիյան , Իսլամական հեղափոխության համեմատական քննարկումը	9
Վահան Բայրուրյան , Իրանական հեղափոխության ֆենոմենը	11
Գազիկ Քեոյան , Քաղաքական կուսակցություններն Իրանում.....	25
Самвел Маркрян , Международное влияние на ситуацию в регионе иранской исламской революции 1979 г.....	32
Ռուդիկ Յարայան , Իրանի իսլամական հեղափոխությունը տարածաշրջանային անվտանգության համատեքստում.....	39
Ռոման Սմբատյան , «ՖԱՋԸ» տասնօրյակը և իսլամական հեղափոխության հաղթանակն Իրանում	45
Զահրա Ֆեհրեսթի , Իսլամական աշխարհի հասարակական շարժումների սոցիոլոգիայի քննարկումը վերջին երկու տասնամյակների ընթացքում և Իրանի ազդեցությունը դրանց վրա	50
Վահե Առաքելյան , Համակարգի նպատակահարմարությունը որոշող խորհրդի տեղն ու դերը ԻԻՀ պետական համակարգում.....	63
Հայկ Նազարյան , Իրանի հասարակական-քաղաքական կյանքի լուսաբանումը արևմտյան մամուլում իսլամական հեղափոխության տարիներին.....	70
Jafar Kabiri , Imam Khomeini and the Islamic Revolution of Iran.....	76

Հանուն Աստծո

ՆԱԽԱԲԱՆ

Իրանի իսլամական հեղափոխությունը 20-րդ դարի վերջին տասնամյակների միջազգային ամենանշանակալի իրադարձություններից էր: Իրանական ժողովրդի անձնագոհ պայքարի շնորհիվ Իրանում հաստատվեց նոր տիպի հասարակարգ և գաղափարախոսություն, որն ուղղված էր անկախ իսլամական պետության ստեղծմանը: Հեղափոխության առաջնորդ իմամ Խոմեյնու սկզբունքները և գաղափարները ինչպես իրանցիների, այնպես էլ շատերի համար դարձավ ուղեցույց և ակտիվ քննարկման առարկա:

Մույն գիտաժողովը՝ նվիրված Իսլամական հեղափոխության 32-ամյակին, նպատակ ունի պարզաբանել Իսլամական հեղափոխության հետ կապված գիտական հետաքրքրություն ունեցող տարբեր հիմնախնդիրներ՝ արժեվորելով հեղափոխության դերն ու նշանակությունը պատմության էջերում:

Ժողովրդական ակտիվ գործընթացներ են դիտվում նաև մեր օրերում: Վերջին ամիսներին Աֆրիկայի հյուսիսում և Միջին Արևելքում տեղի ունեցող իրադարձությունները հարուցել են համաշխարհային հանրության տարակուսանքն ու մտահոգությունը: Այդ երկրների ժողովուրդների շարժումներն ու ակտիվությունը, որոնք ուղղված են արդարության հաստատմանը, մարդկային վեհանձնությանը և իշխանավորների պատասխանատվությանը, ոչ միայն այդ երկրներում, այլև ամբողջ աշխարհում առաջացրել են հարցերի լայն շրջանակ:

Ժողովրդական շարժումների հիմնական շարժիչ ուժը երիտասարդները և հասարակության աղքատ ու գործազուրկ դասն են, որոնք կորցրել են ամենայն հույս ապագայի նկատմամբ: Այդ երկրների ղեկավարները հիմնականում նշանակություն չէին տալիս ժողովրդավարությանն ու ընտրություններին, տասնամյակներ շարունակ իրենց ձեռքում էին պահում իշխանության դեկը, երկրի կարողությունները՝ վատնելով այս ամենը ի շահ հասարակության նեղ շրջանակների:

Ինչպես երեք տասնամյակ առաջ Իրանի Իսլամական հեղափոխությունը, այնպես էլ մեր օրերում արաբական աշխարհի ժողովրդական շարժումները պահանջեցին և պահանջում են այն ղեկավարների հեռացումը, ովքեր ուշադրություն չեն դարձրել բարոյական ու մարդկային սկզբունքներին, ժողովրդի ազատություններին, աղքատության և ընչազրկության վերացմանը:

Այս գրքում քննարկման են ենթարկվել Իրանում հեղափոխության, ինչպես նաև վերը նշված տարածաշրջանների հասարակական շարժումների պատճառներն ու էությունը: Հոդվածների հեղինակները ընդգծել են պարզ և հստակ արժեքների հիման վրա ապրելուն ուղղված հասարակության ջանքերը՝ նշելով այդ հասարակությունների վերքերին սպեղանի դնելու եղանակները:

Սեյեդ Ալի Մադախյան
ՀՀ-ում ԻԻՀ դեսպան

بسمه تعالی

مقدمه

انقلاب اسلامی ایران یکی از مهمترین رویدادهای بین‌المللی آخرین دهه‌های قرن بیستم بود. به لطف مبارزه ایثارگرایانه ملت ایران، در ایران نظام و ایدئولوژی جدیدی برقرار شد که در جهت تشکیل دولت اسلامی مستقل بود. اصول و ایده‌های امام خمینی ^{ره}، رهبر انقلاب، هم برای ایرانیان و هم دیگران بعنوان راهنما و موضوع بحث و بررسی‌ها تبدیل شد.

هدف از این همایش علمی، که به مناسبت 32- امین سالگرد انقلاب اسلامی برگزار شده است، تصریح مسائل مختلف دارای جذابیت علمی در ارتباط با انقلاب اسلامی، با ارزشیابی نقش و اهمیت انقلاب در صفحات تاریخ است.

در این دوران نیز روندهای فعال مردمی در جریان است بطوریکه رویدادهایی که طی ماه‌های اخیر در شمال آفریقا و خاورمیانه در جریان است، شگفتی و نگرانی جامعه جهانی را برانگیخته‌اند. جنبش‌های فعال ملت‌های این کشورها در جهت برقراری عدالت، کرامت انسانی و بازخواست مسئولین نه تنها در آن کشورها بلکه در تمام دنیا چارچوب وسیعی از مسائل را به وجود آورده است.

نیروی اصلی جنبش‌های مردمی، جوانان و قشر فقیر و بیکار جامعه هستند که تمام امید خود را نسبت به آینده از دست داده‌اند. مسئولین کشورهای مذکور هیچ اعتقادی به دموکراسی و انتخابات نداشتند، دهها سال سکان حکومت را در دست خود نگه داشته و کل توانمندی‌های کشور را به نفع گروهی کوچکی از افراد تصاحب کرده بودند.

همانند انقلاب اسلامی ایران در سه دهه پیش، امروزه نیز جنبش‌های کشورهای عربی خواستار برکناری مسئولین بی توجه به اصول اخلاقی و انسانی، آزادی‌های مردم و رفع فقر هستند.

در این کتاب علل و ماهیت انقلاب اسلامی و همچنین جنبش‌های اجتماعی مناطق مذکور مورد بررسی قرار گرفته اند. نویسندگان مقالات تلاش‌های جامعه در جهت زندگی بر اساس ارزش‌های ساده و شفاف را خاطرنشان ساخته و شیوه‌های التیام بخشیدن به دردهای جوامع مذکور را نشان داده اند.

سید علی سقائیان
سفیر جمهوری اسلامی ایران
در جمهوری ارمنستان

ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՔՆՆԱՐԿՈՒՄԸ

ՀՀ-ում ԻԻՀ
արտակարգ և լիազոր դեսպան
Ս. Ալի Սադախյանի խոսքը

Ներկա դարաշրջանում իսլամական հեղափոխությունը իր տեսակի մեջ, ինչպես նաև այլ հեղափոխությունների հետ համեմատելու և իշխանությունները փոփոխելու տեսանկյունից կարող է համարվել հազվագյուտ և յուրահատուկ երևույթ:

Գուցե այս հեղափոխության առանձնահատկությունը այն էր, որ իշխանությունը փոխեց ոչ զինված խռովարար ուժերի, ոչ հեղափոխական առաջնորդի և ոչ պարտիզանական եղանակով:

Հայաստանում ԻԻՀ դեսպան պարոն Սադախյանը ասաց. «Հեղափոխության առաջնորդն ու հիմնադիրը իսլամի շիա դավանանքի մտածող, փիլիսոփա, մարդաբան և վեհանձն ու գիտակ մարդ էր: Այս հեղափոխությունը իր հիմնադրի տեսանկյունից համեմատությամբ այլ ուսմունքների և հեղափոխությունների նման է նրանով, որ մարդն է յուրաքանչյուր հեղափոխության ու էվոյուցիայի գործոնն ու առանցքը»:

Իհարկե, յուրաքանչյուր ուսմունքի սահմանումն ու մոտեցումը մարդուն հատուկ է լինում, և, երբ մենք հայացք ենք գցում Իսլամական հեղափոխության հիմնադրի տեսակետներին, մտքերին ու խոսքերին նկատում ենք, որ չնայած նրանց հիմնական առանցքը Իսլամական գաղափարախոսության քննարկումն է, միաժամանակ իսլամի հետ կապված իմամի ուղերձը վերաբերվում է ընդհանուր արտահայտություններին, որովհետև մարդը դիտվում է որպես կեղեքումների ու բռնությունների ենթարկված էակ, որը սակայն ազատ է և միաժամանակ օգտագործում է այն բառը, որը մինչ այժմ չի դիտվել ոչ մի տեսակ գաղափարախոսությունում: «Որպես աշխարհի ընչազուրկներ՝ ոտքի կանգնեք»

արտահայտությունն ընդհանուր է, և նրանում առկա չեն ոչ կրոնական, ոչ ցեղային և ոչ ռասայական խմբավորումներ:

ՀՀ-ում ԻԻՀ դեսպան հարգարժան պարոն Սաղախյանի խոսքերով, լուսահոգի իմամը բողոքելով և շեշտադրելով բռնության և կեղեքիչների դեմ ընդիմանալը և հիմնական նպատակը կեղեքիչների ու գերուժերի կողմից պարտադրյալ բռնության դեմ ուղղելը, մարդկանց կոչ է անում ինքնագիտակցության և զարթոնքի: Այս կոչը ոչ միայն Իրանի հասարակության ու իրանցիներին էր ուղղված, և անկասկած Իրանն էր համարվում այս հեղափոխության առանցքը, այլև ուղղված էր բոլոր երկրներում բռնության ու հալածանքի ենթարկված և կապանքների մեջ գտնվող մարդկանց: Այս պատճառով էր, որ իմամի ուղերձը ողջունվեց ոչ միայն իրանցիների, այլև՝ Իրանի կրոնական փոքրամասնությունների (քրիստոնյա, հրեա, զրադաշտ և այլն) և նույնպես ողջունվեց երրորդ աշխարհի և հատկապես աֆրիկյան մայրցամաքի ու նույնիսկ լատինաամերիկայի բռնությունների ու հալածանքների ենթարկված ժողովրդների կողմից:

Մենք վկան ենք տարածաշրջանում, իսլամական աշխարհում և արաբական երկրներում, այդ թվում՝ Եգիպտոսում և Թունիսում տեղի ունեցող իրադարձություններին, և, էթե անկողմնակալ և հետազոտող մարդու աչքերով նայենք այս խնդրին, պետք է ասել, որ սույն շարժումներն ու արարքները և զարթոնքը անկասկած բխում է իսլամական հեղափոխությունից, և չնայած, որ արևմուտքը՝ Միացյալ Նահանգների ղեկավարությամբ, մտադիր է շեղել այդ ժողովրդական արթնացումը, սակայն արդարամիտ լինելու դեպքում, ոչ ոքի չի հաջողվի անտեսել, իսլամական հեղափոխության գաղափարների և լուսահոգի իմամի ազդեցությունը ժողովրդի սույն զարթոնքի և հյուսիսային ԱՖրիկայի երկրներում բռնությունների ու հալածանքների ենթարկված, սակայն ինքնագիտակցությունը ձեռք բերած ժողովրդների վրա:

*Վահան Բայրուրյան,
ԵՊՀ միջազգային հարաբերությունների և
դիվանագիտության ամբիոն*

ԻՐԱՆԱԿԱՆ ՀԵՂԱՓՈՒՄՈՒԹՅԱՆ ՖԵՆՈՄԵՆԸ

1978-1979 թթ. իրանական հեղափոխությունից հետո թեև անցել է ավելի քան երեք տասնամյակ, սակայն այդ հեղափոխության ֆենոմենը առ այսօր չի դադարում գտնվելու տարբեր երկրների գիտնականների, վերլուծաբանների և քաղաքական գործիչների սնեռուն ուշադրության կենտրոնում: Կասկածից վեր է, որ այդ հեղափոխությունը XX դարի վերջին քառորդի ամենավառ ու աննախադեպ իրադարձություններից էր: Նախ այդ հեղափոխությանը բնորոշ էր համաժողովրդական մասնակցությունը: Դա իսկապես ժողովրդական հեղափոխություն էր, որի հուժկու ալիքները սրբեցին ու տարան իրեն սպառած շահնշահական միապետական վարչակարգը: Հիրավի, իրանական հեղափոխությունը ոչ միայն մարտահրավեր նետեց Իրանում 2500-ամյա անցյալ ունեցող շահնշահական միապետական վարչակարգին, որն անկասկած դարերի ընթացքում իրանական ժողովրդի մոտ նետել էր խորը արմատներ, այլև առաջադրեց հասարակական-քաղաքական կառույցի սկզբունքորեն նոր ձև, որը խարսխված էր կրոնի վրա, մի բան, որն իր նախադեպը չի ունեցել համաշխարհային պատմության մեջ:

Այդ հեղափոխությունը աշխարհին, հատկապես այսպես կոչված երրորդ աշխարհի ժողովուրդներին ցույց տվեց, որ կարելի է դատարկ ձեռքով, սակայն հավատով լի և միաբանությամբ հաղթել ամենազոր ուժերին: Որ երբ տիրապետող վարչակարգի դեմ շարժման մեջ ընդգրկված են ժողովրդի լայն զանգվածները, որոնք ոգեշնչված են իրենց գաղափարներով և համոզված իրենց ճշմարտության մեջ, տվյալ հակաժողովրդական և իր էությամբ բռնատիրական վարչակարգի կործանումը կանխելը գործնականում դառնում է անհնարին: Ո՛չ մինչև ատամները զինված շահական կես միլիոնանոց բանակը, ո՛չ իր դաժանությամբ տխուր համբավ վաստակած քաղաքական ուստիկանությունը՝ ՍՍՎԱԶ-ը, ո՛չ շահական վարչակարգին աջակցությունը առաջատար

պետությունների և ամբողջատիրական ուժերի կողմից ի վիճակի չեղան արգելակելու և կանգնեցնելու ժողովրդական հեղափոխական շարժման հուժկու ալիքը: Իրենց հերթին, պայքարի դուրս եկած միլիոնավոր գանգվածները դրսևորեցին զարմանալի տոկոսություն, անձնագոհություն ու խիզախություն, որը սարսափի մատնեց բռնատիրական կառավարությանը և թույլ չտվեց նրան ժողովրդի դեմ լայն չափերով օգտագործելու բանակն ու ուժային մյուս կառույցները: Այդ առումով իրանական հակաշահական հեղափոխությունը կարելի է դասել համեմատաբար անարյուն հեղափոխությունների շարքը:

Այդ հեղափոխության առանձնահատկությունը կայանում է նրանում, որ այն ընթացել է իր եզակի կամ ունիկալ պատմական ուղիով: Այլ կերպ ասած, այն օժտված է այնպիսի ինքնատիպ հատկություններով, որոնք նրան առանձնացնում են այլ հեղափոխություններից: Օրինակ, հայտնի իրողություն է, որ XX դարում երրորդ աշխարհի երկրներում տեղի ունեցած հեղափոխություններն ու հեղափոխական բռնկումները գործնականում կողմնորոշված էին դեպի Խորհրդային Միության կողմից աջակցություն գտնելը: Այդ առումով իրանական հեղափոխությունը կազմում էր բացառություն: Իրանը միակ երկիրն էր, որը հեղափոխություն իրականացրեց առանց դրսի աջակցության, որոշելով նաև հաղթանակից հետո իր քաղաքական ու տնտեսական անկախության ուղին անցնել իր սեփական ընտրած ճանապարհով:

Հեղափոխությունն Իրանում ամբողջ աշխարհի ուշադրությունը սևեռեց այդ երկրի վրա, քանի որ ողջ Մերձավոր ու Միջին Արևելքում ստեղծվում էր սկզբունքորեն նոր աշխարհաքաղաքական իրավիճակ: Առհասարակ պետք է նշել, որ իրանական հեղափոխությունն ուներ երկու կարևոր ուղղվածություն՝ արտաքին և ներքին: Կասկածից վեր է, որ այդ հեղափոխությունը վիթխարի ազդեցություն ունեցավ ողջ իսլամական աշխարհի վրա, նպաստելով մահմեդական երկրների ժողովուրդների քաղաքական զարթոնքին: Հսկայական էր նրա ազդեցությունը նաև համաաշխարհային գլոբալ զարգացումների վրա: Այնուհետև հեղափոխությունն ուղղված էր միջազգային այն ուժերի դեմ, որոնք աշխատում էին իրենց կամքը փաթաթել իրանական ժողովրդի վզին: Իրանում գանգվածների դժգոհությունը սնուցող կարևորագույն պատճառներից մեկը այն էր, որ գերտերությունները Իրանը դարձրել էին իրենց կամակատարը, մի բան, որը խորապես նվաստացուցիչ էր իրանական ժողովրդի համար: Չպետք է մոռանալ, որ անցյալում Իրանը

եղել է հզոր պետականության և փառավոր մշակույթի տեր երկիր: Ուստի իրանական ժողովուրդը չէր կարող հանդուրժել գերտերություններից իր այդ ստորացուցիչ կախյալ վիճակը:

Իրանական հեղափոխության հետևանքով լուրջ հարված հասցվեց Արևմուտքի ռազմա-ստրատեգիական, տնտեսական ու քաղաքական դիրքերին ոչ միայն Իրանում, այլև ամբողջությամբ վերցրած Մերձավոր ու Միջին Արևելքի տարածաշրջանում: Կարևոր է նաև նկատի ունենալ այն հանգամանքը, որ այդ հեղափոխությունը տեղի ունեցավ աշխարհի կարևորագույն ռազմավարական նշանակություն ունեցող տարածաշրջաններից մեկում, որտեղ գերտերություններն ունեին կենսական շահեր, իսկ ուժերի հավասարակշռությունը խիստ վտանգված էր:

Ներքին առումով իրանական հեղափոխությունը հակամիապետական, հակաշահական հեղափոխություն էր: Մոհամմեդ Ռեզա շահ Փեհլևիի ավտորիտար դիկտատորական վարչակարգը երկիրը մխրճել էր խորը տնտեսական ու քաղաքական ճգնաժամի մեջ: Միլիոնավոր աղքատ ու սնանկ գանգվածները, չունենալով գոյության որևէ աղբյուր և ապագայի հեռանկար, քարշ էին տալիս խղճուկ գոյություն: Կառավարող շրջանների համար նրանք դառնում էին վտանգավոր մի ուժ, որը թեև կազմակերպված չէր, բայց իր հուսահատության մեջ պատրաստ էր ամեն ինչի:

XX դարի 50-60-ական թվականներին, երբ երկիրը հասել էր քայքայման ու կազմալուծման եզրին, ամերիկացիների հորդորով շահը նախաձեռնեց բարեփոխումների մի համալիր ծրագիր, որը նա անվանեց «Սպիտակ հեղափոխություն» կամ «Շահի ու ժողովրդի հեղափոխություն», դրանով իսկ փորձելով փրկել իր թագն ու գահը և խուսափել ներքևից եկող «Կարմիր հեղափոխությունից»: Այդ ծրագիրը շահը իրականացնում էր հենվելով նավթից ստացվող հսկայական եկամուտների վրա: Ընդ որում, նա միամտորեն ենթադրում էր, թե նավթադուլարները իրեն հնարավորություն կտան առանց մեծ ջանքեր գործադրելու մեղմել երկրում գոյություն ունեցող սոցիալական հակասությունները: Սակայն Մոհամմեդ Ռեզա շահի կողմից առաջ քաշված «հեղափոխություն վերևից», «դեպի մեծ քաղաքակրթություն», «շահնշահական համակարգ», «սպիտակ հեղափոխություն առանց մի կաթիլ արյան» և նմանատիպ այլ կարգախոսներն ու ծրագրերը ոչ միայն վարչակարգը չփրկեցին կործանումից, այլև էլ ավելի մեծացրին շահական վարչակազմի անկման հավանականությունը:

Դրանք հեղինակագրկվեցին և ավելի շուտ առաջ բերեցին հասարակայնության լայն խավերի բացասական ռեակցիան: Ամենագարմանալին թերևս այն էր, որ իրանական հեղափոխությանը նախորդող շրջանում ձևական հատկանիշների առումով երկիրը արձանագրում էր տնտեսական որոշակի աճ, իսկ շահական բռնապետությունը գտնվում էր իր հզորության գագաթնակետին:

«Սպիտակ հեղափոխությունը» կամ «շահի և ժողովրդի հեղափոխությունը» ճեղքվածք տվեց, որովհետև անդունդը իրանական հասարակության «վերններին» և «ներքններին» միջև չափազանց խորն էր, երկիրը համակած ճգնաժամը կրում էր համակարգային բնույթ, ուստի գործնականում հնարավոր չէր այն հաղթահարել վերնից իրականացվող բարեփոխումների օգնությամբ: Նման իրադրությունը ցանկացած երկրում ի վերջո ժողովրդին հանգեցնում է այն եզրակացության, որ խորքային-համակարգային արմատական փոփոխությունը հնարավոր է կյանքի կոչել միայն հեղափոխության ճանապարհով:

Ամբողջ խնդիրը կայանում էր նաև նրանում, թե ում շահերի օգտին էին կատարվում շահական բարեփոխումները և երկրի արդիականացումը: Դրանք իրագործվում էին միապետական տրամադրություններ ունեցող իրանական վերնախավի և այսպես կոչված «նոր բուրժուազիայի» շահերի օգտին, միաժամանակ վատթարացնելով իրանական հասարակայնության մեծ մասի նյութական ու սոցիալական վիճակը: Ամբողջությամբ վերցրած իրանական բնակչության մեծ մասը իր բաժինը չէր ստանում նավթադոլարների հսկայական հոսքից: Հետևաբար, իրանական հեղափոխության կարևորագույն նպատակներից էին ոչ միայն երկրի քաղաքական ու տնտեսական անկախության ապահովումը, այլև սեփական երկրի հարստություններին տեր կանգնելու և դրանք նպատակային ձևով օգտագործելու ձգտումը:

1978-1979 թթ. իրանական հեղափոխությունը հաճախ անվանում են իսլամական հեղափոխություն, նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ այն մեծապես խարսխված էր կրոնի սկզբունքների վրա: Այդ հեղափոխությունը ցույց տվեց, որ մոլորության ու նյութապաշտության մեջ խճճված աշխարհում կրոնը չի կորցրել իր նշանակությունը և վերածվել անախրոնիզմի: Որ մեր օրերում ևս այն կարողանում է մարդկանց հույս ներշնչել և ազատել ներքին կապանքներից, ինչպես նաև մարդկության հիմնական հարցադրումներին տալ պարզ պատասխաններ:

Այն, որ XX դարի 70-ական թվականներին Իրանում տեղի ունեցավ

կրոնական սկզբունքների վրա խարսխված հեղափոխություն, առաջին հայացքից թվում է զարմանալի ու անհավանական այն առումով, որ նշված ժամանակաշրջանում իրականացվող «Սպիտակ հեղափոխության» շնորհիվ երկիրը արագ տեմպերով քայլում էր դեպի Արևմուտք: Հետևաբար թվում է թե որևէ պատճառ գոյություն չուներ, որ ժողովուրդն իրականացներ կրոնական հեղափոխություն, որովհետև երկրի վեստերնիզացման պայմաններում որպես կանոն հասարակության վերաբերմունքը կրոնի նկատմամբ թուլանում է: Ուստի պետք է ենթադրել, որ հավատավոր իրանական ժողովրդի մոտ կրոնական զգացումը պահպանվում էր հոգու խորքում: Միաժամանակ կասկածից վեր է, որ հեղափոխության առաջնորդ իմամ Խոմեյնին կարողացել է ոչ միայն իր ժողովրդի մոտ արթնացնել բռնության դեմ պայքարի ոգին, այլև քնած խիղճն ու կրոնական զգացումները: Այլ կերպ ասած, իմամի առաջ քաշած կրոնա-քաղաքական սկզբունքները համապատասխանում էին իրանական հասարակայնության բոլոր շերտերի մտածողությանն ու մշակույթին: Իրավացի է ամերիկացի իրանագետ Նիքքի Քեյին, որը գրում է. «Այաթոլլահ Խոմեյնին նույնիսկ բազմաթիվ ոչ հավատացյալների համար դարձավ հեղափոխության խորհրդանշական առաջնորդը»:

Անշուշտ ոչ պակաս կարևոր նշանակություն է ունեցել նաև Մոհամմեդ Ռեզա շահի կողմից իրականացված հակակրոնական քաղաքականությունը: Հայտնի իրողություն է, որ շահը առձակատման գնաց ժողովրդի կրոնական համոզմունքներին և հոգևորականությանը, այն դեպքում, երբ նույնիսկ բարեփոխումների գործընթացում նման առձակատման անհրաժեշտություն չկար: Օրինակ, նա իսլամական հիջրի օրացույցը փոխարինեց այսպես կոչված «թագավորական օրացույցով», դրանով իսկ աննախընթաց կերպով շիկացնելով մթնոլորտը: Կամ Իրանի շիական հոգևորականության դիրքերը թուլացնելու միտումով ամեն կերպ աշխատում էր բարձրացնել Իրանի նախաիսլամական շրջանի ավանդույթները և ընդհակառակը, նսեմացնում իսլամական շրջանի նշանակությունը: Այդ նպատակով 1976 թ. շահը մեծ շուքով կազմակերպեց Իրանի պետականության 2500-ամյակին նվիրված տոնակատարություններ: Բնականաբար նման կարգի միջոցառումները անխուսափելիորեն խթանելու էին միապետական իշխանության օրինականության ճգնաժամը:

Իրանական հեղափոխության ֆենոմեններից է նաև այն, որ շարժումը գլխավորեց հոգևորականությունը և ոչ թե որևէ դասակարգ կամ

խավ: Արևմտյան շատ վերլուծաբաններ այդ երևույթն անվանում են արտառոց: Իրականում եթե նկատի ունենանք Իրանում տվյալ ժամանակաշրջանում առկա իրողությունները, ոչ մի արտառոց բան չկա և ահա թե ինչու: Բանը նրանումն է, որ նախ հեղափոխության պահին իրանական հոգևորականության ինստիտուտը միակ համագային համաիրանական կազմակերպված, կոռ կառույցներ ունեցող ինստիտուտն էր, որն ընդդիմադիր դիրք էր գրավել միապետական վարչակարգի նկատմամբ: Այնուհետև, գաղտնիք չէ, որ Իրանի շիական հոգևորականությունը միշտ էլ զանգվածների և Իրանի սոցիալ-քաղաքական կյանքի նկատմամբ ունեցել է մեծ ազդեցություն: Ավելին, նա հավակնել է աշխարհիկ իշխանության լծակների: Բոլոր ժամանակներում նա աշխարհիկ իշխանության նկատմամբ դրսևորել է նաև ընդդիմադիր տրամադրություններ: Իրանում իսլամի շիական ուղղությունը անկասկած հանդիսանում էր իսլամական նացիոնալիզմի հիմքը: Այլ կերպ ասած, շիիզմը դա հեղափոխության ազգայնական գաղափարախոսությունն էր: Հեղափոխության առաջնորդների կարծիքով միայն կրոնը ի դեմս շիիզմի, կարող էր երաշխավորել մարդու և ողջ հասարակության առողջ բարոյական ոգու պահպանումը:

Ուշագրավ է նշել, որ ամերիկացի իրանագետ Թեդա Սքոչպուր իսլամի շիա ուղղությունը համարում է առաջադեմ ուժ, որն ունակ է ճանապարհ հարթելու զարգացած իշխանության ձևավորման համար, ինչպես ժամանակին Ֆրանսիայում դա կատարեցին յակոբինները: Իրանական ժողովրդի հասարակական գիտակցության մեջ ամրակայված է շիական գաղափարական այն դոկտրինը, որ եթե ժողովրդին կառավարում է բռնակալը և մի մարդ, որը չի մտահոգած հասարակական շահերով, ապա նա պետք է տապալվի: Ուստի Խոմեյնիի առաջադրած հարցադրումները սոցիալական արդարության, հավասարության ու անկախ զարգացման վերաբերյալ, հեշտությամբ կարող էր հանդես գալ որպես իրեն վարկաբեկված «Մեծ քաղաքակրթության» հասարակություն ստեղծելու շահական քաղաքական կուրսի այլընտրանք:

Իրանական հեղափոխությանը բնորոշ էր նաև հոգևորականների և մտավորականության գործողությունների համատեղ ու միասնական ուղղորդումը:

Կասկածից վեր է, որ իրանական հեղափոխությունը կրոնական զարթոնք պարզևեց ողջ իսլամական աշխարհին: Այն քաղաքականացրեց նաև մահմեդականների գիտակցությունը: Դեռևս XIX դարում մի

շարք ականավոր հասարակագետներ ու մտածողներ (Հեգել, Գարլ Մարքս, Մաքս Վեբեր և այլն) հայտնել են այն տեսակետը, որ կրոնը բոլոր բնագավառներում և հատկապես հասարակական կյանքում դեպի անկում է գնում: Սակայն Իրանի իսլամական հեղափոխությունն ապացուցեց, որ կրոնն աշխարհում գտնվում է վերակենդանացման փուլում: Իրանական հեղափոխությունը նոր շունչ ու ոգի հաղորդեց իսլամական կրոնին: Այդ հեղափոխության հետևանքով իսլամը ներթափանցեց քաղաքական գործընթացների մեջ և նույնիսկ ծնունդ առավ «քաղաքական իսլամ» հասկացությունը: Պատահական չէ, որ իրանական հեղափոխությունից հետո մեծ թվով հետազոտողներ և քաղաքագետներ սկսեցին խորությամբ ուսումնասիրել իսլամը, փորձելով բացահայտել այդ կրոնի ներքին «զաղտնի» զսպանակները:

Աշխարհում տեղի ունեցած հեղափոխությունների վերլուծությունը ակնառու կերպով բերում է այն համոզման, որ որպես կանոն հեղափոխության պատճառ է հանդիսանում քաղաքական և տնտեսական հավասարակշռության խախտումը: Իրանում տեղի ունեցավ հակառակը: Այդ երկրում կրոնը հանդիսացավ հասարակական այն կարևորագույն ուժը, որը միահամուռ պայքարի ու հաղթանակի տարավ իրանական ժողովրդին:

Իսլամական հեղափոխության շնորհիվ Իրանում ստեղծվեց XX դարի համար եզակի (ունիկալ) բնույթի մի պետական կառույց՝ իսլամական հանրապետություն, որը քաղաքական, իրավական, տնտեսական, մշակութային և այլ առումներով ամբողջապես կառուցված է կրոնական սկզբունքների վրա: Իմամ Խոմեյնու կառուցած քաղաքական ուսմունքի ելակետային սկզբունքը ևս կրոնն է: Իմամի համար կրոնը հանդիսանում էր ն՝ մարդու բարոյական ինքնակատարելագործման միջոց, և՛ հասարակության վերակառուցման գործիք: Նրա կողմից իսլամական արժեքներին դիմելը, սակայն, բնավ չէր նշանակում հրաժարում մնացած բոլոր հումանիստական պոզիտիվ ավանդույթներից և մարդկության ընդհանուր մշակութային ժառանգությունից: Պատահական չէ, որ իրեն տրված այն հարցին, թե ինչպիսի՞ն պիտի լինի Իրանի գրականությունը, իմամն անվարան պատասխանել է. «Այն պետք է լինի ոչ արևելյան և ոչ էլ արևմտյան, այլ՝ համամարդկային»:

Խոմեյնին մտել է Իրանի նորագույն պատմության մեջ որպես իսլամական հանրապետության հիմնադիր: Իսլամական հեղափոխությունից հետո ընկած Իրանի պատմությունը անվարան կարելի է անվանել Խոմեյնիի դարաշրջան:

Իրանական հեղափոխության առանձնահատկություններից մեկն էլ այն էր, որ այն դասակարգային հեղափոխություն չէր: Երկրի տնտեսությունը չի եղել հասարակական հակասությունների առաջացման դրդապատճառը և նրանում փոփոխություններ մտցնելը չի հանդիսացել հեղափոխականների հիմնական նպատակը: Դրա համոզիչ վկայությունն է հանդիսանում այն իրողությունը, որ Իրանի տնտեսությունը հեղափոխությանը նախորդող և հաջորդող տարիների համեմատ ավելի բարենպաստ վիճակում էր: Այլ կերպ ասած, դժգոհության առկայությունը և մարդկանց ազատության ու հավասարության ձգտումն էր, որ ծնեց հեղափոխություն և ոչ թե սննդի, բնակչության կենցաղային վիճակի ու նյութական պայմանների բավարար կամ անբավարար պայմանները:

Որոշ հեղինակներ հայտնել են իրականությանը չհամապատասխանող այն տեսակետը, որ իբր իմամ Խոմեյնին, որը կատարելապես մերժում և չէր ընդունում Իրանում շահական իշխանության և առհասարակ միապետական ինստիտուտի օրինականությունը (լեգիտիմությունը), որը հավասարազոր էր շահական վարչակարգին քաղաքական պատերազմ հայտարարելուն, դրանով իսկ հակադրվում էր Իրանի արդիականացմանը: Սակայն իրականում նա հակադրվում էր ոչ թե Իրանի նորացմանը, նրա առաջադիմական զարգացմանը, այլ շահին ու նրա բռնատիրական վարչակարգին:

Իսլամական հանրապետության ստեղծումով դարեր շարունակ միապետական-շահնշահական ավանդույթներով ապրած Իրանը թևակոխեց հանրապետական զարգացման ճանապարհ՝ իր վրայից թոթափելով անցյալի բեռը: Կառավարման իսլամական ձևը իրենով նշանավորում էր ոչ միայն նոր տիպի պետական համակարգի ստեղծում, այլև նոր աշխարհայացքային կառույցի արմատավորում և սկզբունքորեն նոր հայացք դեպի աշխարհն ու հայրենիքը: Խոմեյնին առաջ քաշեց իր երկրի զարգացման այսպես կոչված «երրորդ ուղու» կոնցեպցիան, որը նա ձևակերպում էր հետևյալ կերպ. «Ոչ Արևմուտք և ոչ էլ Արևելք, այլ իսլամ» («նա շարդի, նա դարբի՝ էսլամի»): Այսինքն Իրանի զարգացումը պետք է տեղի ունենար ոչ արևմտյան դասական կապիտալիզմի ուղիով և ոչ էլ արևելյան սոցիալիստական, այլ սեփական ճանապարհով, որն իմամը անվանում էր «իսլամական»: Դա նշանակում է, որ կատարելով հեղափոխություն, Իրանը ձգտում էր իր առանձնահատուկ տեղը գրադեցնել ժամանակակից աշխարհում: «Ոչ Արևմուտք և ոչ Արևելք, այլ

իսլամ» կարգախոսը հանդիսանում էր Իրանի Իսլամական Հանրապետության ներքին և արտաքին քաղաքականության պաշտոնական ուղղությունը վերջին 30 տարիների ընթացքում:

Իրանական հեղափոխության մյուս առանձնահատկությունը այն էր, որ այն ոչ միայն քաղաքական ու հասարակական հեղափոխություն էր, այլև բարոյական ու հոգևոր հեղափոխություն: Միաժամանակ նա ակնառու կերպով ցույց տվեց, որ աշխարհում կայուն խաղաղություն կարելի է ապահովել միայն մարդու արժանապատվության ըմբռնման առկայության դեպքում: 1989 թ. Միխայիլ Գորբաչևին հասցեագրված նամակում իմամ Խոմեյնին գրում էր, որ «Ձեր երկրի հիմնական խնդիրը սեփականության, տնտեսության և ազատության մեջ չէ: Ձեր հիմնական դժվարությունները պայմանավորված են իրական հավատքի և Աստծո բացակայությամբ»: Որ «խաղաղությունն առանց հավատքի երբևէ չի կարող երկրի վրա կայուն և տևական լինել»: Նա ասում էր, որ մարքսիզմը չի բավարարում մարդկային իրական պահանջները, որովհետև այն նյութապաշտական ուսմունք է: Անհավատության ու աստվածամերժության դեմ պայքարի անխոնջ մարտիկ Խոմեյնին պնդում էր, որ կրոնական և հոգևոր արժեքները կորցրած հասարակությունը կանգնած է ոչնչացման եզրին: Իմամի հաստատ համոզմամբ, մոլորության մեջ են այն մարդիկ, ովքեր կարծում են, որ եթե Աստված չի երևում, ապա նա գոյություն չունի:

Խոմեյնին Աստծո հանդեպ հավատքը, կրոնների միջև երկխոսությունը, ազատությունն ու արդարությունը, մարդկանց միասնությունն ու միմյանց նկատմամբ սերը համարում էր խաղաղությանը հասնելու ուղիներ:

Շարկ է առհասարակ նշել, որ թեև այաթոլլահ Ռուհոլլա Մուսավի Խոմեյնիի մասին թե՛ Իրանում և թե՛ արտասահմանում լույս են տեսել բազմաթիվ աշխատություններ, սակայն նրա ֆենոմենը և առհասարակ նրա իրական կերպարը ևս գիտության մեջ դեռևս ամբողջությամբ չի պարզաբանվել: Համենայն դեպս պարզ է մի բան, Խոմեյնին մարզարեի նման հայտնվեց այն ժամանակ, երբ իր հայրենիքը նրա կարիքն ուներ: Նա նրբին կերպով զգալով իր երկրում ստեղծված ճգնաժամային իրավիճակը, իրանական ժողովրդին տարավ դեպի վերածնություն: Իրանցի պատմաբան Մոհամմադ Ռեզա Թաջիքը խոսելով հեղափոխության հաղթանակի գործում իմամ Խոմեյնու դերակատարության մասին գրում է. «Իմամի խոսքը վստահելի ու հասանելի էր... Այն կառուցված էր

ոչ միայն մտածելակերպի այլքների վրա, այլև տեղ էր գտնում տանջված և արհամարհված մարդկանց հոգում ու սրտում, և հասարակության անդամները ոչ թե բանականությունից, այլ սիրուց դրդված, նրա դրոշակակիրը դարձան»:

Խոմեյնին իր գործունեությամբ դարձել էր միապետության ու շահի անտիպոդ, որը և հնարավորություն տվեց նրան առանց մեծ դժվարության առանձին դժգոհ իրանցիներին մոբիլիզացնել զանգվածային շարժման համար: Միշտ Ֆուկուն, որը հեղափոխության հաղթանակի տարիներին գտնվում էր Իրանում, գտնում է, որ «այաթոլլա Խոմեյնիի անձնավորությունը առասպելի է նմանվում»: Նա մեջբերում է Աբադան քաղաքի գործադուլավորների հետ իր ունեցած զրույցը. «Մենք այնքան էլ կրոնամոլ չենք», - ասում են նրանք: Ֆուկոյի այն հարցին, թե «բա ո՞ւմ եք վստահում, քաղաքական որևէ կուսակցության», գործադուլավորները պատասխանում են. «Ո՛չ մի կուսակցության: Ո՛չ մեկին, բացի Խոմեյնուց, միայն նրան»:

Խոմեյնու կառուցած քաղաքական ուսմունքի ելակետային սկզբունքը կրոնն է, իսկ վերջնական արդյունքը՝ ազատությունը, անկախությունը և դիմադրությունը բռնության մուր ուժերին և օտար տիրապետությանը: Խոմեյնին ոչ միայն կրոնական, այլ քաղաքական բարենորոգիչ էր: Նա կարողանում էր իր ուրույն մոտեցումները դրսևորել արդի ժամանակաշրջանի միջազգային բոլոր գերխնդիրների նկատմամբ՝ շատ հաճախ տալով դրանց ռացիոնալ լուծման համար արդյունավետ դեղատոմսեր: Իմամը նաև մեր ժամանակների հասարակական-քաղաքական կյանքի խորաթափանց մեկնաբան էր և ապագա զարգացումների պայծառատես գուշակ: Նա արդի ժամանակաշրջանի խոշորագույն բարենորոգիչ էր: Խոմեյնին իր ազատության, արդարության, ընչազուրկների պաշտպանության կոչը չէր հղում միայն մեկ ազգության, այլ բովանդակ աշխարհին:

Իմամը քաղաքական խիզախության տեր անձնավորություն էր, որը չէր կնչեց ամբողջատիրական բռնակալական վարչակարգի առջև: Շահական կառավարության վարչապետ Ալամին գրած իր մի նամակում նա խիզախորեն ձեռնոց էր նետում իշխանություններին, ասելով. «Իմ սիրտը պատրաստ է ձեր զինվորների սվինների համար: Ես երբեք չեմ լռի»:

Խոմեյնին օտարերկրյա տիրապետության դեմ պայքարող աննկուն մարտիկ էր: Նա մշակեց պայքարի բացարձակապես նոր եղանակներ,

որոնք հար և նման էին Մահաթմա Գանդիի «սաթիյագրահային», պայքարի ոչ բռնի դիմադրության ձևին:

Խոմեյնին ոչ միայն հեղափոխական գաղափարների տեսաբան էր, այլև իրանական ժողովրդի հեղափոխական պայքարի պրակտիկ ղեկավար: Նա կարողացավ զանգվածների հեղափոխական եռանդն ուղղել դեպի պետության վերակառուցման կողմը:

Իրավամբ, Խոմեյնին նորարար քաղաքագետ էր: Նրան բնորոշ էր նաև քաղաքական պրագմատիզմը: Նա վճռականորեն դեմ էր ազգերի ու ժողովուրդների նկատմամբ ռասայական մոտեցումներին: Վերին աստիճանի հետաքրքիր է Խոմեյնու վերաբերմունքը Իրանի կրոնական փոքրամասնությունների, մասնավորապես, հայերի նկատմամբ. «Մենք հարգում ենք կրոնական փոքրամասնություններին, որովհետև նրանք մեր ազգի մասն են կազմում, մեր երկրի բնակիչներն են», - ասել է իմամը: Մեկ այլ առիթով նա արտահայտվել է հետևյալ կերպ. «Մենք խոր հարգանք ենք տածում տաղանդավոր հայ ժողովրդի նկատմամբ: Մենք լավ ծանոթ ենք հայ ժողովրդի պատմությանը, այդ թվում և 1915 թ. Հայոց ցեղասպանությանը... Ես լրիվ երաշխավորում եմ հայերի ապահովությունը որպես Իրանի արժանավոր և իրավահավասար քաղաքացիներ»:

Հիրավի, իմամ Խոմեյնին քարիզմաթիվ քաղաքական առաջնորդ էր: Նրա ազդեցությունը վիթխարի էր ողջ իսլամի տարածաշրջանում: Իմամը այն մարդն էր, որն իրանական ժողովրդին առաջնորդեց դեպի XXI դար: Մահմեդական Արևելքում նա վառեց ազատության ու անկախության ջահը: Դեռ պատանեկության տարիներից նրա հոգում ձևավորվել էր չարության դեմ մարտնչելու ոգին: Նա հանդիսացավ այն պատմական անհատականություններից մեկը, որը թափ հաղորդեց միլիոնավոր մարդկանց քաղաքական ու հեղափոխական եռանդին, հույս ներշնչեց նրանց՝ հաղթահարելու առօրյա կյանքի դժվարությունները, հավատով լցրեց ապագայի նկատմամբ:

Խոմեյնին կտրուկ քննադատում էր արևմտյան քաղաքակրթությունը, համակարգն ամբողջությամբ և մանավանդ վճռականորեն մերժում էր արևմտյան ապրելակերպը: Նա գտնում էր, որ եթե արևմտյան տեխնիկական ռացիոնալ է, ապա, դա չի կարելի ասել արևմտյան համակարգի մասին: Նրա կարծիքով, այդ համակարգը զուրկ է հոգևոր արժեքներից, մարդկային հարաբերություններն այն վերածել է ապրանքային պարզ հարաբերությունների: Խոմեյնու ցանկացած համակարգը խարսխվում

էր բարոյական սկզբունքների վրա: Նա կոպիտ վեստերնիզացմանը հակադրում էր Իրանի հնագույն մշակույթը: Խոմէյնիին միանշանակ ժխտում ու մերժում էր նաև սոցիալիզմը, այն համարելով անաստվածության վրա կառուցված և հոգևոր արժեքները ժխտող մի ուսմունք:

Խոմէյնու քարոզած գաղափարների և իրական գործողությունների միջև հակասություններ երբեք գոյություն չեն ունեցել: Իմամը իսլամական ժողովրդավարության հիմք էր համարում Իրանի բոլոր քաղաքացիների ազատությունը: Նա մերժում էր բոլոր այն ուսմունքները, որոնք հաշվի չեն առնում մարդկային անհատականության դերը, մարդու հոգու աստվածային էությունը:

Իմամի քաղաքական փիլիսոփայության համաձայն, պետության մեջ հասարակական կարգը խաթարվում է, երբ մարդկանց միմյանցից տարաբաժանում ու հեռացնում է այնպիսի հիմնարար գաղափարների ընկալումը, ինչպիսիք են՝ հայրենիքը, ազգը, հարստությունը, պատիվը և այլն: Մարդը միշտ պետք է հավատարիմ մնա իր դավանած գաղափարներին և մեծագույն անձնագոհությամբ պաշտպանի դրանք:

Խոմէյնին ազգերի և ժողովուրդների եղբայրության ջատագով էր: Դա ցայտուն երևում է նրա, այսպես կոչված, «եղբայրության խարտիայից» («Մանշուրե բարադարի»): Նա միաժամանակ լավատես էր մարդկության ապագայի նկատմամբ: Նրա խորին համոզմամբ համաշխարհային մասշտաբով մարդկությունը կարող է հասնել նպատակի միասնության, անկախ տարբեր էթնոսների միջև գաղափարական, քաղաքական, կրոնական, ազգային ու մշակութային տարբերություններից:

Շենց Խոմէյնու ստեղծած քաղաքական կառույցի շնորհիվ ներկայումս ԻԻՀ տարածքում ապրող յուրաքանչյուր քաղաքացի, անկախ նրանից, թե ինչ էթնիկական խմբի է պատկանում, ինչ կրոն է դավանում, ինչ լեզվով է խոսում և այլն, օժտված է համաիրանական ընդհանրությանը պատկանելու գիտակցությամբ, այսինքն, իրեն համարում է ԻԻՀ լիիրավ քաղաքացի, կամ իրանցի: Աշխարհի հնագույն լեզուներից մեկը՝ ֆարսին, հանդիսանում է ազգամիջյան շփումների հիմնական միջոցը: Այն նաև Իրանի տարածքում բնակվող ժողովուրդներին համախմբող ու կոնսոլիդացնող կարևորագույն գործոն է:

Իրանական հեղափոխությունը տվել է բազմաթիվ դասեր: Դասերից մեկն այն է, որ զարգացող երկրների կառավարող շրջանները պետք է իրական և ոչ թե ձևական պայքար մղեն կոռուպցիայի, գանձագողության, անօրինականության և պետության հիմքերը քանդող այլ երևույթ-

ների դեմ և հատկապես լրջորեն պայքարեն աղքատության դեմ: Մյուս դասը այն է, որ ցանկացած զարգացող երկրում «արևմտականացման» և «արդիականացման» («մոդեռնիզացման») չափից ավելի հախոտն ընթացքը սովորաբար պատճառ է հանդիսանում վախի և լռության պատի ճեղքվածք տալուն: Արագացված կապիտալիստական մոդեռնիզացումը ավանդական արևելյան հասարակության մեջ որպես կանոն իր հետ բերում է բացասական գործոններ ու հետևանքներ:

Ժամանակին իրանական հեղափոխությունը թե՛ Արևմուտքում և թե՛ Արևելքում (կոմունիստական վարչակարգ ունեցող երկրներում) գնահատվեց որպես «ավերիչ երկրաշարժ»: Հարցը միայն այն չէր, որ այդ հեղափոխության օրինակը կարող էր վարակիչ լինել իսլամական աշխարհում, այլև այն, որ համայն աշխարհում լայնորեն տարածված էր հիպերտրոֆիկացված կարծիք շահական Իրանի տնտեսական փոխարի թոչնի վերաբերյալ: Բացի այդ, շահը հանդիսանում էր Միջին Արևելքում արևմուտքի ամենահուսալի դաշնակիցը: Այդ բոլորը փվեց բառացիորեն մի քանի օրվա ընթացքում:

Հայտնի իրողություն է նաև, որ դարերի ընթացքում Արևմուտքը Արևելքում խթանել է թերարժեքության զգացում: Այսօր Արևելքը փորձում է իր վրայից թոթափել այդ բեռը: Իրանական հեղափոխությունը այդ առումով ևս հանդիսանում է վարակիչ օրինակ: Այն ակնառու կերպով նաև ցույց տվեց, որ այն հասարակությունը, որտեղ հարստությունն ու իշխանությունը հավասարապես բաժանված չեն, չի կարող հասնել կայուն խաղաղության:

Խոմէյնին գտնում էր, որ ազգեր ու ժողովուրդներ կառավարելու պարտադիր պայմանը դա՛ բացարձակ արդարության անհրաժեշտությունն է: Եզիպտական ակնավոր քաղաքական գործիչ Մոհամմադ Հայքալը բերում է Խոմէյնու հետևյալ ասույթը. «Եթե գոյություն ունեն հակասություններ ճշմարտության ու հանգամանքների միջև, ապա պետք է փոխել հանգամանքները և ոչ թե ճշմարտությունը»:

Կասկածից վեր է, որ իրանական հեղափոխության ազդեցության ներքո լուրջ փոփոխություններ տեղի ունեցան իսլամական աշխարհի մտածողության, վարքի, ընդհանուր չափանիշների և առկա կառուցվածքներում: Սակայն դա բոլորը չէ: Իրանական հեղափոխությունը կարևորագույն ներգործություն ունեցավ մահմեդական աշխարհի վրա այն առումով, որ նրանցում ձևավորվեց իշխանության պահանջի խնդիրը: Մահմեդականների վրա իրանական հեղափոխության ազդեցություն-

նը տեսականորեն իր մեջ պարունակում էր իշխանության շղթայական կապի խնդիրը: Այլ կերպ ասած, «իշխանության ձեռքբերման» Իրանի փորձը կարող էր բոլոր մահմեդական երկրներում առաջացնել «դոմինոյի էֆեկտ» կամ «շղթայական ռեակցիա», իսկ իսլամադավան զանգվածների մեջ իշխանության պահանջ:

Ներկայումս, երբ աշխարհը բախվել է բազմաթիվ ճգնաժամերի հետ՝ տնտեսական ճգնաժամ, ֆիզիկական և իրավական անվտանգության ճգնաժամ, բուն կենցաղային ճգնաժամ և վերջապես բանականության ճգնաժամ և կարծես թե մարդու առջև ծավալվել է մութ և անորոշ ապագան և մարդը գրկված է անդորրից, իրանական ժողովուրդը վստահ հայացքով է նայում դեպի ապագան: Այսօր Իրանը մեր տարածաշրջանի խաղաղության և կայունության կարևորագույն գործոնն է, բուն թափով զարգացող երկիր:

Իրանական ժողովրդի մեծ տոնի՝ իսլամական հեղափոխության 32-րդ տարեդարձի առթիվ հայ ժողովուրդը իր բարեկամական ողջույններն է հղում հարևան ու բարեկամ իրանական ժողովրդին և նրան մաղթում բարեկեցություն և նորանոր ձեռքբերումներ: Մեր երկու ժողովուրդները, որոնք անցել են 2500-ամյա պատմական ուղի, այսուհետև ևս շարունակելու են իրենց ճանապարհը, հավասարիմ մնալով դարեքով ձևավորված ավանդույթին:

Resume

The phenomenon of the Iranian Revolution

Vahan Baiburtian

Almost three decades have passed since the Iranian Revolution, but the phenomenon of the event is still in the centre of the attention of the scientists, politicians and analysts from all over the world. The article states that it was a democratic revolution the huge waves of which swept away Shah's authoritarian regime, which had already exhausted its recourses.

The great role of the revolutionary leader Imam Khomeini one of the organizers and actors of the Iranian Revolution has also been brought to light in the article.

Գարիկ Քեոյան

*ԵՊՀ, Քաղաքական ինստիտուտների
և գործընթացների ամբիոն*

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ԻՐԱՆՈՒՄ

Մույն հոդվածում կփորձենք ներկայացնել որոշ դիտարկումներ Իրանում քաղաքական կուսակցությունների գոյության և գործունեության մի քանի հիմնախնդիրների մասին: Գաղտնիք չէ, որ ժողովրդավարության կենսունակությունը կապված է բազմակարծության, այլախոհության, խոսքի, մամուլի և գաղափարների ազատության հետ: Գաղտնիք չէ նաև, որ այդ ամենի առկայությունը շաղկապվում է քաղաքական կուսակցությունների գոյության և գործունեության հետ: Ներկայումս Իրանի Իսլամական Հանրապետությունում պաշտոնապես գրանցված և լեգալ գործող քաղաքական կուսակցություններ չկան, որն էլ իսլամական հեղափոխությունը մերժողներին հիմք է տալիս եզրակացնել, թե իբր ժողովրդավարությունը Իրանում այլևս գոյություն չունի: Սակայն դա այդպես չէ: Ինչո՞ւ:

Սկզբից նեթ պետք է նշել, որ շահական վարչակարգը միշտ էլ խեղդել է այլախոհությունն ու ժողովրդավարությունը: Եվ նման քաղաքականությունը Իրանում բնորոշ էր ինչպես վերջին շահին, այնպես էլ նրա նախորդներին: Եվ պատահական չէ, որ Իրանի առաջադեմ մտավորականներն ու ազգային քաղաքական գործիչները ստիպված էին արտագաղթել երկրից և իրենց քաղաքական գործունեությունը ծավալել վտարանդիության մեջ:

Առաջին իրանական քաղաքական կուսակցությունները ստեղծել են վտարանդիական, բուրժուա-ազգայնական մտավորականները, որոնք 19-րդ դարի վերջին և 20-րդ դարի սկզբին ստիպված էին արտագաղթել և շահական վարչակարգի դեմ պայքարելու համար կազմակերպություններ հիմնել և թերթեր հրատարակել արտասահմանում: Այնուհետև 1905-11 թթ. իրանական հեղափոխության տարիներին քաղաքական կազմակերպությունների թիվը երկրում կտրուկ կերպով աճեց: Նախադրյալներ ստեղծվեցին քաղաքական կուսակցությունների կազ-

մավորման համար, սակայն հեղափոխության ճնշումը կասեցրեց այդ գործընթացը: 1917 թ. հեղափոխական իրադարձությունները Ռուսաստանում նորից աշխուժացրին Իրանի քաղաքական կյանքը: Կազմավորվեց Իրանի Դեմոկրատական կուսակցությունը, որը ղեկավարում էր շեյխ Մոհամմադ Խաբանին: Կուսակցությունը հանդես էր գալիս Իրանում անգլիական գերիշխանության դեմ և Թավրիզում ապստամբություն բարձրացրեց 1920 թ.: Նույն տարում կազմավորվեց նաև Իրանի կոմունիստական կուսակցությունը, որը կառավարության հաստիքի օրենքով արգելվեց 1931 թ:

Հետպատերազմյան շրջանում Իրանում դեմոկրատական իրավունքների և քաղաքական ազատությունների ոչ լիարժեք գոյությունը նույնպես հնարավորություն չտվեցին կուսակցությունների կազմավորման համար: Նրանց մեծ մասը ստիպված գործում էին անլեգալ կամ կիսալեգալ և դեռ լիովին չկազմավորված կազմալուծվում էին՝ չկարողանալով լուրջ ազդեցություն ունենալ երկրի ներքաղաքական կյանքում: Համեմատաբար երկար կյանք ունեցավ միայն Իրանի Ժողովրդական կուսակցությունը (Թուդե), որը գոյատևում է մինչև օրս: 1975 թ. ստեղծվեց Իրանի ազգային վերածննդի կուսակցությունը, որի մեջ մտան մինչ այդ գործող բոլոր քաղաքական կուսակցություններն ու կազմակերպությունները: Մակայն վերահաս իսլամական հեղափոխությունը այս կուսակցությանը ևս դուրս մղեց քաղաքական ասպարեզից¹: Իսլամական հեղափոխությունից հետո արմատականորեն փոխվեց երկրի քաղաքական համակարգը և քաղաքական կյանքը Իրանում դրվեց նոր հարթության վրա: Մինչև 1979 թ.-ը Իրանը սահմանադրական միապետություն էր: Պետության գլուխ կանգնած էր շահը, որը հաստատում էր պառլամենտի (մեջլիսի) ընդունած օրենքները, կառավարության կազմը, նշանակում պրեմիեր-մինիստրին: Հեղափոխության հետևանքով 1979 թ. փետրվարին Իրանում տապալվեց շահական վարչակարգը և Իրանը հռչակվեց Իսլամական Հանրապետություն: 1979 թ. վերջերին ընդունվեց երկրի նոր սահմանադրությունը: 1980 թ. տեղի ունեցան Իրանի պատմության մեջ առաջին նախագահական ընտրությունները, իսկ մարտ-մայիս ամիսներին մեջլիսի ընտրությունները:

Ըստ նոր սահմանադրության, օրենսդրական իշխանությունը պատկանում է մեջլիսին, իսկ գործադիր իշխանության ղեկավարը նախագահն է: Նախագահի և կառավարության գործունեությունը վերահսկում է իսլամական հեղափոխության առաջնորդը՝ իմամը, որը բարձրագույն կրոնական և քաղաքական հեղինակությունն է երկրում: Իրանի Իսլամական Հանրապետության իշխանության բուրգում որոշիչը կրոնն է: Սահմանադրությամբ առաջնորդին տրված են ամենալայն լիազորություններ: Նա զինված ուժերի ընդհանուր հրամանատարն է, նրան է վերապահված պատերազմի և խաղաղության իրավունքը: Առաջնորդը կարող է Գերագույն դատարանի կամ մեջլիսի պատգամավորների երկու երրորդի պահանջով պաշտոնազրկել նախագահին: Առաջնորդն է կատարում նաև Սահմանադրական դատարանի կազմի ընտրությունը և տասնյակ այլ լիազորություններ իրականացնում: Նա կոչված է պահպանելու աստվածային պատվիրանները, իսլամական վարչակարգը և Իրանի անկախությունն ու տարածքային ամբողջականությունը: Նրա կամքը պարտադիր պետք է կատարեն նախագահն ու բարձրաստիճան զինվորականները: Իրանը ապրում է իսլամական ավանդույթներով, իսլամացված է երկրի ողջ ներքաղաքական կյանքը: Իսլամական բնակչություն ունեցող աշխարհի ցանկացած կետում տեղի ունեցած իրադարձությունները լայն արձագանք են գտնում Իրանում:

Իսլամական հեղափոխության հաղթանակով նշանավորվեց Իրանի քաղաքական պատմության զարգացման նոր փուլը: Շահական վարչակարգի տապալումից հետո որոշակի պայմաններ ստեղծվեցին քաղաքական կուսակցությունների գործունեության համար: Հեղափոխության առաջնորդ այաթոլլահ Խոմեյնիի հավանությամբ մի խումբ իրանցի կրոնա-քաղաքական գործիչներ հիմնադրեցին Իսլամական Հանրապետական կուսակցությունը (ԻՀԿ): Կուսակցության հիմնադիրների ծրագրային հայտարարության մեջ նշվում էր, որ նրա հիմնական նպատակն է իրանական հասարակության բազմակողմանի իսլամացումը, իսլամական տնտեսական և քաղաքական կառուցվածքների ստեղծումը, արևմուտքի ազդեցության վերացումը: ԻՀԿ-ի կարգախոսը հռչակվեց «Իրականացնենք Խոմեյնիի կուրսը» և դրա շնորհիվ կուսակցության մեջ ընդգրկվեցին մեծ թվով անդամներ բնակչության կրոնական տրամադրություններ ունեցող միջին խավերից: Կուսակցությունը արագ կերպով աճեց և իր կազմակերպություններն հիմնեց բոլոր մարզերում: ԻՀԿ-ի առաջնորդները հնարավորություն ստացան գլխավոր

¹ Մինչ իսլամական հեղափոխությունը Իրանի կուսակցությունների մասին տվյալները վերցված են՝ Иванов М.С. Очерк истории Ирана, М., 1952; Его же, Иранская революция 1905-1911, М., 1957; Его же, Новейшая история Ирана, М., 1965; История Иранского государства и культуры, М., 1971.

վերը կատարել 1979 թ.-ի նոր սահմանադրության մշակման և ընդունման ժամանակ: Բացարձակ մեծամասնություն և վաճառվելով 1980 թ. ընտրություններում, ԻԶԿ-ն դարձավ կառավարող կուսակցություն: Հեղափոխությունից հետո իր լեզու գործունեությունը վերսկսեց կոմունիստամետ Իրանի Ժողովրդական կուսակցությունը (Թուրե), որն իր պատրաստակամությունը հայտնեց շիա հոգևորականության հետ համագործակցելու և հեղափոխության շահերը պաշտպանելու ուղղությամբ: Հիմնվեցին նաև մի շարք այլ քաղաքական կազմակերպություններ: Սակայն միջազգային իրադրության սրումը, Իրանի սուր հակամարտությունը արևմտյան պետությունների և Իրաքի հետ, ներքաղաքական իրավիճակի կայունացման և իսլամական պետության ամրապնդման անհրաժեշտությունը ստիպեց իշխանություններին 1983 թ. արգելել քաղաքական կուսակցությունների գործունեությունը:

Ներկայումս Իրանում օրինականորեն գործող և գրանցված կուսակցություններ չկան: Բայց այս հանգամանքը ամենևին չի նշանակում, թե Իրանում քաղաքական կյանքը մեռած է և բազմակարծությունը արգելված է: Տպագրվող պաշտոնական և ոչ պաշտոնական պարբերականներում կարելի է հանդիպել քաղաքական բնույթի բազմաթիվ հողվածների, որոնք տարբեր տեսանկյուններից վերլուծում են կառավարության ներքին և արտաքին քաղաքականությունը՝ ավելի հաճախ քննադատական դիրքերից: Բայց իսլամական ավանդույթներով ապրող Իրանում դրվածքն այնպիսին է, որ քաղաքականությամբ զբաղվող գործիչները և մամուլը իրենց գործունեության ժամանակ իրավունք չունեն շեղվելու իսլամական հեղափոխության գաղափարախոսությունից: Ամեն տեսակ հասարակական-քաղաքական գործունեություն երբեք չպետք է հակադրվի իսլամի առաջադրած սկզբունքներին: Այն նաև պետք է համընկնի հեղափոխության առաջնորդի նախանշած ուղուն (այաթոլլահ Խոմենիի մահից հետո առաջնորդ դարձավ այաթոլլահ Խամենեին):

Իրանի Իսլամական Հանրապետության ներքաղաքական կյանքի թերևս ամենանշանավոր իրադարձությունը, որի ընթացքում ի հայտ են գալիս քաղաքական ուժերը, նախագահական ընտրություններն են: Օրինակ, վերցնենք 1993 թ. հունիսի նախագահական ընտրությունները: Ընտրապայքարին մասնակցելու համար դիմել էին 128 անձ: Սահմանադրության պահապան խորհուրդը 124-ի թեկնածուները մերժեց և ընտրություններին մասնակցելու հնարավորություն ստացան միայն

չորսը՝ Աբդոլլահ Ջաֆին, Ահմադ Թավաքոլին, Ռաջաբ Ալի Թահերին և Հաշեմի Ռաֆսանջանին: Չորս թեկնածուներն էլ հանդես եկան որպես անկախ և անկուսակցական, սակայն նրանց շուրջ ձևավորվեցին քաղաքական նախաընտրական խմբավորումներ: Թեկնածուները իրենց աշխարհայացքով և գաղափարներով շատ մոտ էին միմյանց: Նրանց արած ծրագրային հայտարարությունների առանցքը կազմում էին տնտեսության վերականգնման և արտաքին քաղաքականության հանգուցային հարցերը: Առանձին ուշադրություն էր դարձվում ԱՄՆ-ում ստեղծված և Իրանին պատկանող դրամական միջոցների վերադարձմանը: Թեկնածուներից և ոչ մեկը իր հեղինակությամբ և ժողովրդականությամբ չէր կարող մրցել Ռաֆսանջանիի հետ, որն Իսլամական Հանրապետության պրեզիդենտն էր 1989 թ.-ից:

Ընտրություններից հետո հրապարակված պաշտոնական տվյալների համաձայն, ընտրական ձայնի իրավունք ունեցող իրանցիներից ընտրություններին մասնակցեցին 56 տոկոսը: Քվեարկողների 63 տոկոսը վերընտրեց Ռաֆսանջանիին, 24 տոկոսը գերադասեց Ահմադ Թավաքոլիին, որը երկու տարի վարել էր Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի մինիստրի պաշտոնը: Իսկ մյուս երկու թեկնածուները՝ Ջասսին և Թահերին հավաքեցին աննշան թվով ձայներ: Այսպիսով, Իրանի Իսլամական Հանրապետության վեցերորդ նախագահ վերընտրվեց Ռաֆսանջանին:

Չնայած Ռաֆսանջանին համոզիչ հաղթանակ տարավ ընտրություններում, հետագա իրադարձությունները ցույց տվեցին, որ նա լուրջ ընդդիմություն ունի մեջլիսում: Քաղաքական պայքարը տեղափոխվեց խորհրդարան: Դա ցայտուն երևաց այն ժամանակ, երբ մեջլիսը սկսեց քննարկել Ռաֆսանջանիի ներկայացրած կառավարության կազմը: Իրանի նախագահը մեծ դժվարությամբ կարողացավ պաշտպանել կառավարության նոր կազմը: Դեռ քվեարկությունից առաջ պահպանողական մեծամասնության պահանջով նա փոխեց վեց նախարար և կատարեց մի շարք վերադասավորումներ: Մեջլիսում քվեարկության ժամանակ, որը տեղի ունեցավ օգոստոսին, Ռաֆսանջանին տրամադրված էր բավականին վճռականորեն և չէր ցանկանում առանց մարտի հանձնել և ոչ մի թեկնածություն: Պատգամավորների կողմից կատարված քննադատական դիտողությունների մեծ մասը նա անվանեց անհիմն և անարդարացի, իսկ մեջլիսի կողմից մերժված Տնտեսության և ֆինանսների նախարար Մոհսեն Նուրբախշիին անմիջապես նշանակեց մի այլ

կարևոր պաշտոնի՝ փոխնախագահ տնտեսական քաղաքականության գծով: Ընտրություններից հետո տեղի ունեցած այս քաղաքական բախումների պատճառն այն էր, որ մեջլիսի պահպանողական մեծամասնությունը աշխատում էր վերահսկողության տակ պահել կառավարության գործունեությունը և իր ներկայացուցիչներին մտցնել այնտեղ:

1993 թ. նախագահական ընտրություններին և դրան հաջորդող իրադարձություններին հետևելով կարելի է եզրակացնել, որ թեկնածուների շուրջ ձևավորված քաղաքական խմբավորումները դրանք փաստացի քաղաքական կուսակցություններ էին, որոնք վարում էին առողջ մրցակցային պայքար:

Ազատ քաղաքական մրցակցությունը Իրանում առկա էր նաև հետագայում: Ընտրությունից-ընտրություն ավելի է զարգանում քաղաքական բանավեճի մշակույթը: 2000թ. փետրվարին Իրանում տեղի ունեցան խորհրդարանական ընտրություններ: Պայքարը գնում էր բարեփոխումների կողմնակիցների և պահպանողականների միջև: Նոր նախագահ Խաթամիի կողմնակիցները բարեփոխումների հետևորդների մեջ էին: Հետագա ընտրությունները, թե նախագահական, թե խորհրդարանական, նույնպես անցան բազմակարծության մթնոլորտում: Նախագահ Ահմադինեժադը երկու անգամ էլ ընտրվել է մրցակցային պայքարով և նրան ընդդիմադիր քաղաքական ուժերը միշտ էլ հնարավորություն են ունեցել ազատորեն մասնակցել քաղաքական պայքարին: Անփոփելով կրկին նշենք, որ Իրանի Բալամական Հանրապետությունում քաղաքական կուսակցությունների գործառույթները այսօր իրենց վրա են վերցրել մեջլիսի քաղաքական խմբակցությունները և նախագահական թեկնածուների շուրջ համախմբված քաղաքական ուժերը: Այնպես որ ժողովրդավարության ոգին Իրանում պահպանվում է և պետք է անպայման հարգել քաղաքական համակարգի այն մոդելը, որն ընտրել է իրանական ժողովուրդը հեղափոխությունից հետո:

Резюме

Политические партии в Иране

Гарик Керян

В начале 20-ого века, во время антимонархических революционных движений в Иране формировались политические организации и партии. Демократическая партия Ирана в 1920 году возглавила восстание против английского господства. В 1975г. была создана Партия Национального Возрождения.

После исламской революции 1979г. группа религиозно-политических деятелей создала Исламскую Республиканскую партию. ИРП выразила готовность сотрудничать с шиитским духовенством в интересах укрепления национальной независимости страны, обеспечения демократических прав.

Обострение политической ситуации и международного положения Исламской Республики Иран, вынудили властей в 1983г. запретить все политические партии. Несмотря на это, демократические принципы в политической жизни Ирана сохраняются. Политическое окружение кандидатов в президенты и парламентские фракции взяли на себя функции политических партий.

МЕЖДУНАРОДНОЕ ВЛИЯНИЕ НА СИТУАЦИЮ В РЕГИОНЕ ИРАНСКОЙ ИСЛАМСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ 1979 Г.

Иранская исламская революция 1979 г. вызвала к жизни оживление в политической жизни региона и ее влияния на свои страны опасались многие монархи арабских и других стран Ближнего Востока и зоны Персидского залива. Возникшая на волне протеста против американизма и вестернизации всех сторон жизни иранского общества, иранская революция 1979 г. создала концепцию внешней политики выраженную формулой “Ни Запад – ни Восток” а “диалог цивилизаций” как основная концепция внешней политики. Уже осенью 1979 г. Исламская Республика Иран предложила всему мировому сообществу эту концепцию международных взаимоотношений через различные органы ООН. Во времена “холодной войны” международный климат во многом определялся взаимоотношениями двух великих держав – США и СССР.

Многие страны Азии и Европы, не говоря уже о других регионах, мало влияли на международную жизнь. Неприсоединившиеся государства уже с Бандунгской конференции 1955 г. заявили о своих претензиях на увеличение их роли и участия в международной жизни в соответствии с тезисом ООН о полном равенстве всех стран на международной арене¹. Однако этот тезис стал наполняться реальным содержанием для Ирана только после исламской революции 1979 г. Характерной особенностью внешней политики ИРИ стало идеологическое наполнение принципов и действий международной жизни исламским содержанием, исламской солидарностью и стремлением к возрождению шиитского ислама не только в Иране, но и в соседних странах – Ираке, Сирии, Ливане, Афганистане. Около 80% мусульман в мире причисляются к суннизму, а шиитов не более 10% всех мусульман, но идеологическая, международная и культурная активность шиизма за последние 30 лет позволяет ему занимать лидирующие позиции в исламском мире. Этому способствовала и доктрина универсального религиозно-этического содержания – “веляйте факих”².

¹ Агаев С. Л., Иранская революция, США и международная безопасность. М., 1986, с. 212.

² Авдеев Г. П., 25-летие победы исламской революции в Иране и вопросы региональной безопасности // <http://www.znat.ru/archive/1.1.1.11.2.2006/>, с. 7-8.

Массы обездоленного и потерявшего надежду на лучшее будущее мусульман в Палестине и Малайзии, Индонезии и Бангладеш, в Египте и Иордании (мостазафины) с большим энтузиазмом восприняли идеи анти-американизма¹, борьбы с ограблением других стран США и их союзников, о которых очень образно стал говорить после 1979г. аятолла Хомейни. Западная и в первую очередь американская пресса и политические деятели с большой тревогой стали говорить с 1979г. и по сей день об угрозе экспорта исламской революции иранского типа в соседние мусульманские страны и даже отдаленную окраину исламского мира. Однако активная поддержка Ираном палестинского движения сопротивления через организации “Хезболла”, “Аль-Акса”, “Хамас”, “Фатх” тем не менее не привела к созданию второго исламского теократического государства в Палестине и не только из-за противодействия этому Израйля и США, а, видимо, и потому что принимая помощь ИРИ и сотрудничая с ней, тем не менее все эти организации стремятся к созданию светского государства арабов Палестины². Это опровергает тезис западных политологов о том, что Иран стремится распространить свою модель общественно-политического устройства на соседние страны. Несмотря на самые тесные отношения с Сирией и Кувейтом, ОАЭ и Оманом то же самое следует из отношений Ирана с этими государствами. Можно сказать, что активность на международной арене и многие идеи о возрождении ислама, но в шиитском варианте не навязываются силой или под давлением экономических, торговых или военных рычагов воздействия, а предлагаются на основе свободного обмена мнениями всем мусульманским странам. Тем не менее, США причислили Иран к “оси зла” и обвиняют в поддержке международного терроризма³. Аргументов для столь крайнего суждения очень мало, а Бен Ладен и его сподвижники действовали в Афганистане и Судане, Пакистане и Саудовской Аравии, но никак не в Иране. Поддержка Палестинского движения сопротивления Ираном не может рассматриваться как поддержка терроризма, хотя бы потому, что не все палестинские организации используют террор в политической борьбе.

Важное место во внешнеполитической доктрине Ирана занимает борьба за признание его одним из полюсов многополюсного современного мира. В иранском историческом сознании твердо отложились штампы о великом прошлом, об имперской сути иранского государства, об особой мессианской роли страны в Азии и на огромном пространстве “Ираншахра” – “Иранской ойкумены” от Тигра и Ефрата до Сыр Дарьи и высот Памира,

¹ Ислам в современной политике стран Востока. М., 1989, с. 127-129.

² Авдеев Г. П., 25-летие победы исламской революции в Иране и вопросы региональной безопасности // <http://www.znat.ru/archive/1.1.1.11.2.2006/>, с. 8-9.

³ Աղվիս տեղում, էջ 2-3:

т.е. везде где понимают и воспринимают иранскую культуру и язык. После окончания “холодной войны” теория многополюсного мира получила развитие в виде создания БРИК – объединения Бразилии, России, Индии и Китая, которое позиционирует себя как еще один “полюс” в многополюсном мире. Возникает логичный вопрос, – а почему Пакистан, обладающий ядерным оружием, не столь явно претендует на лидерство в мусульманском и вообще “третьем мире”, в то время как у Ирана ядерного оружия нет, а на роль лидера, еще одного “полюса” в мире он претендует. Ответ, возможно, нужно искать в идеологии шиизма, призывающей вернуться к чистоте первоначального ислама, что и будет его истинным возрождением.

Многополюсность современного международного порядка – один из краеугольных камней и основных принципов иранской внешней политики. Следует отметить, что после революции 1979 г. авторитет в международной политике значительно возрос и голос иранских дипломатов стал слышен и в Западной Африке, и в Малайзии, и Индонезии и во многих арабских странах. Во всех этих странах имеется значительное число нищенствующих и безработных людей, которые с большим энтузиазмом воспринимают идеи равенства народов и личности, идеи борьбы с разлагающим обществом влиянием США и Европы, о которых говорят различные иранские лидеры. Антиамериканизм как культурно-политический протест против неравенства стран и народов в международных делах стал настоящей платформой для солидарности с Ираном. Многие мусульманские страны южной Азии и Африки, ощущавшие себя третьестепенными субъектами международной жизни, почувствовали, что в борьбе Ирана за один из полюсов мира и они могут предъявить мировому порядку свои претензии на равенство и уважение.

Свою ущербность и несоблюдение прав на международной арене великими державами очень ревниво воспринимают многие страны. Среди “великих” раньше были победители фашистской Германии – СССР, Англия, США, Франция и Китай, – а после появления атомного оружия у Пакистана и Индии, стало не очень понятно кого-же еще причислять к этим “великим” и почему не может быть других “великих”. При этом последние столетия всемирной истории характерны постоянным отступлением ислама в геополитическом аспекте, уступкой одной позиции за другой. Иранские дипломаты и политические деятели умело акцентируют внимание мусульманской части планеты на необходимости активной наступательной позиции в международных делах и более тесной консолидации позиции всех стран ислама. В тех странах, где светская власть имеет прочные позиции, эта идея воспринимается на уровне обсуждения. Там же где духовные лидеры и улама пользуются большим авторитетом (Афганистан, Бангладеш, Малайзия, Мали, Нигерия) позиция по объединению усилий и возмож-

ностей стран мусульманского цивилизационного блока находит понимание, сочувствие и, как результат этого, конкретные предпринимаются шаги к объединению исламских стран.

Особые отношения на международной арене складываются у Ирана с Россией и Китаем. Что касается Китая, то он нуждается в экспорте иранской нефти и постоянно наращивал его в 90ые гг. XX в. В конце 90ых гг. и в начале XXI в. этот экспорт достиг своего максимума – 41 млн. тонн в год, а в годы кризиса 2008-2010 гг. он упал до 29 млн. тонн – 30 млн. тонн в год. Но нет сомнений, что выходящий из кризиса Китай в ближайшее время снова нарастит свой экспорт нефти из Ирана – китайская экономика нуждается в иранской нефти и никакие широкомасштабные санкции экономического характера против этой страны, которые предлагают ввести США и их союзники, скорее всего не будут поддержаны в Пекине. Достаточно вспомнить тот факт, что по итогам экономического развития в 2010 г. ВВП Китая вышел на второе место в мире после американского. А поставки арабской нефти на мировой рынок в связи с цепной реакцией перманентных революционных событий в Тунисе, Египте, Ливии и других арабских странах за последние недели, делают весьма сложными и проблематичными экономические связи с ними. Китаю не остается никакого другого пути – нефть из Индонезии и Ирана составляет основную часть поставок в эту страну.

Традиционно в добрых отношениях находились отношения СССР, а с 1992 г. – России с Ираном. Россия имеет много общих вопросов для решения в регионе Каспийского моря и схожие позиции с Ираном по поводу справедливого раздела подводных богатств этого моря и неплохо развивающиеся экономические связи с ИРИ.

Не надо забывать, что именно Россия завершила строительство атомной электростанции в Бушере и готова обслуживать этот объект. Во взаимоотношениях Запада и США с ИРИ за последние годы резко возросла роль России как посредницы в переговорном процессе. Этому способствует то, что на Западе чаще всего не понимают и не хотят слышать лидеров сегодняшнего Ирана или, что еще хуже, пытаются говорить с ними свысока, тоном диктата и назидательности, который категорически не воспринимается иранскими лидерами. Россия сумела выдержать более равный диалог с Ираном за последние два десятилетия, что делает ее одним из главных партнеров ИРИ на международной арене. Не надо забывать и о совместных экономических проектах – есть принципиальная договоренность между этими странами о создании транспортного коридора “Север-Юг”, об участии России в строительстве железной дороги от иранской границы до г. Еревана, о разработке проектов новых атомных электростанций для Ирана и строительстве из Армении новой линии электропередач. Ведь не

иранского газа, который расплачивается с Ираном за газ и газопровод. Газопровод, который в северном Иране заметно не хватает, будет проходить через один из наиболее развитых районов на иранской территории. В этой связи региональное значение приобретает строительство нефтеперерабатывающего завода в Мегри, соглашение о начале строительства которого месяц назад было достигнуто между правительствами Армении и Ирана.

Еще одним “полюсом” мирового политического и экономического порядка пытается податься Саудовская Аравия. Эта страна претендует на явное лидерство в арабском мире и благодаря патронажу над святыми местами мусульман – Меккой и Мединой – на лидерство также и среди всех мусульман мира. Однако шиитские авторитеты объявили ваххабизм Саудовской Аравии вообще еретическим и даже не исламским учением и это сильно отравляет отношения Ирана с Саудовской Аравией¹. Особые подозрения у Саудовской Аравии вызывают теплые и дружественные отношения Ирана с арабскими странами – Сирией, Ливаном, Оманом, ОАЭ, Йеменом. А у Ирана подозрения в отношении Саудовской Аравии в значительной степени связаны с тесным военно-экономическим сотрудничеством этой страны с США и с размещением американской военно-воздушной базы в этой стране.

Явно антиамериканский характер внешней политики Ирана после революции 1979 г. по сей день приводит и к неприятию иранскими политиками продвижения НАТО на восток. В этом вопросе иранские политики не раз выражали солидарность с позицией России. В Иране среди экспертов и политиков популярна идея о том, что если НАТО оборонительный союз центральноевропейских держав, то там же и должна проходить граница этого союза.

Важнейшим принципом внешней политики современного Ирана является отказ от территориальных претензий к своим соседям. За последние 500 лет своей истории, начиная от эпохи Сефевидов и кончая династией Пехлеви, Иран неоднократно претендовал на Гератскую область Афганистана, туркменские земли выше р. Атрек, весь Белуджистан, шиитские районы южного Ирака и другие районы. Исламская республика сегодня старается развивать экономическое и политическое сотрудничество с соседями в регионе и отказалась от всяких территориальных претензий. При этом в Иране существует четкое понимание необходимости эффективного противодействия пантюркизму в регионе, что сближает его позиции с пониманием Армении агрессивности этого политического учения. Иран развивает с независимой Арменией добрососедские отношения, основан-

¹ Шарипова Р. М., Современные богословские концепции “исламского государства”. // Сб. ст.: Зарубежный Восток. М., 1985, с. 95-96.

ные на экономическом интересе. Достаточно вспомнить успешно завершившийся в 2009 г. проект строительства магистрального газопровода, позволяющий Армении получать 1 млрд. м³ иранского газа в год. По иранским масштабам при транспортировке 10 млрд. м² в Турцию и 21 млрд. м³ в Европу возможно это и немного (3-4% иранского газа), но для Армении весьма важно¹. Важна также позиция Ирана в урегулировании нагорно-карабахского конфликта. Исламская Республика Иран неоднократно заявляла о недопустимости новой войны в регионе южного Кавказа и необходимости решать все проблемы только путем мирных переговоров.

До сих пор Иран ведет борьбу за размораживание своих авуаров в американских банках – известно, что в 1980-1982 гг. США приняли ряд законов, по которым содержавшиеся в американских банках нефтедоллары Ирана объявлены замороженными и неизветно даже их точное количество – называются цифры от 60-70 млрд. долларов до 200 млрд. долларов, однако никто точно не может озвучить цифру.

США в начале XXI в. неоднократно угрожали Ирану военным нападением, требуя свернуть программу строительства атомной электростанции в Бушере. Станцию достроили, а ядерные опасения США в отношении военного использования атомной энергии пока не оправдались. Следует отметить также резко увеличившиеся контакты Ирана с Туркменией, Таджикистаном и Узбекистаном. Причем если из Туркмении Иран транспортирует газ в Европу, то с Таджикистаном и Узбекистаном отмечается больше культурно-политическое сотрудничество.

В заключение отметим, что внешнеполитическая активность Ирана за последние 30 лет позволяет поставить его в ряд региональных супердержав, претендующих на более видную и политически весомую роль в регионе, среди ираноязычных стран и во всем мусульманском мире. Активность Ирана в Западной Африке и Латинской Америке (сотрудничество с Бразилией, Аргентиной и Мексикой) позволяет говорить о новых горизонтах более высокого уровня международной активности, чем при шахе. Внешняя политика ИРН носит активный и более многовекторный характер, чем это было при шахе. Только отношения с Китаем и Японией являются наглядной иллюстрацией того, как можно успешно развивать торгово-экономическое и культурно-дипломатическое партнерство на основе “диалога культур”, вопреки конфессиональным и культурным различиям.

¹ Рождественская Д. С., Внешне экономические связи Исламской Республики Иран (ИРИ) с развитыми странами // Сб. ст.: Иран. История и современность. М., 1989.

Resume

International impact on the external position of Iran
during the Islamic Revolution in 1979

Samvel Markaryan

The revolution in Iran rose activities in political field in the country in 1979. This revolution threw down a challenge to US and westernization in the international scene. Instead of western political concept a new approach such as 'Not West neither East' was accepted. Here is important to mention that Iran spoke in support of all states equality in the world and employed the theory 'civilizations dialog is peace foundation'. Iran significantly increased the influence on external political situation during last 30 years and Iranian diplomacy started play active role in Africa, South Asia and the Far East for the last 500 year of its history. Iran gave a proposal of a new world order where the multipolar system took place. This order supposes to take into account interests both big and small states of the world. Good neighborly intercourse between Armenia and Iran allows developing mutually beneficial international economic cooperation. In addition Iran does not have territorial claims to neighborhood countries that contribute to wider cooperation with Turkmenia, Uzbekistan, Afghanistan and Tajikistan.

Ռուդիկ Յարայան
ԵՊՀ իրանագիտության ամբիոն

ԻՐԱՆԻ ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ ՇԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆԱՅԻՆ
ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ

Որպեսզի հասկանանք Իրանի իսլամական հեղափոխության նշանակությունը տարածաշրջանային անվտանգության համատեքստում, անհրաժեշտ է նախնառաջ քննարկել իսլամական քաղաքական գործունի դերակատարումն իրանական հասարակության կազմակերպման հարցում, այնուհետև վերլուծել իսլամական քաղաքական գաղափարախոսության՝ այլ արժեհամակարգերի հետ համատեղելիության խնդիրը միջպետական հարաբերությունների մակարդակում: Հիմնականում այս երկու կարևորագույն գործոններն են բացահայտում Իրանում իսլամական քաղաքական գործընթացների նշանակությունն՝ ուղղված տարածաշրջանի խաղաղ, կայուն զարգացմանն ու անվտանգության համակարգի պահպանմանը:

Վերոհիշյալ հարցի առաջին մասի պատասխանը կարելի է գտնել 1978-1979թթ. Իսլամական հեղափոխությունից ցայսօր ընկած ժամանակահատվածում՝ Իսլամական Հանրապետության գոյատևման շուրջ երեսուն տարիների դժվարին ճանապարհին, որի ընթացքում իսլամական քաղաքական գործընթացը հանդես է եկել որպես իրանական հասարակության զարգացման և առաջընթացի միակ և անփոխարինելի գաղափարախոսություն: Այդ տարիների ընթացքում աշխարհում փոխվեց ԻԻՀ նկատմամբ վերաբերմունքը, որը մեծապես պայմանավորված էր իսլամական քաղաքական մոդելների շարժունակությամբ, ինչպես նաև կենսունակության անվիճելի հատկանիշներով: Ինչպես նշում է Ի. Մուրադյանը, «Արևմուտքի հայացքն ուղղված Իրանի իսլամական հեղափոխությանը, որպես տափակ և անհամ ազգայնականության, արագորեն փոխվեց, և Արևմուտքը հասկացավ, որ գործ ունի բավականին խորը հասարակական-քաղաքական երևույթի հետ»¹:

¹ Մուրադյան Ի., Իմամ Խոմեյնի և Իրանի արտաքին քաղաքականության գաղափարախոսությունը, Իմամ Խոմեյնի – 100, Իրանի իսլամական հեղափոխության առաջ-

Մակայն հարկ է նկատել, որ իսլամական քաղաքական գործընթացների ընդլայնումն ու հանրաճանաչությունն անհնարին կդառնար, եթե դրա հիմքում չլիներ կրոնական գաղափարախոսությունը, որն առավել մատչելի է հասարակական ընկալման տեսանկյունից: ԻԻՀ-ն առաջնային կարևորություն է տալիս իսլամական հոգևոր-մշակութային արժեքների քարոզչությանը երկրի ներսում և նրանից դուրս, որը տարածաշրջանային անվտանգության պահպանման հրամայականը նյութական ընկալումից տեղափոխում է հոգևոր դաշտ՝ հնարավորինս մերձենալով մարդկային հոգեկերտվածքին, քանզի ինչպես ասում են, մարդու էությունն իր հավատն է, հավատն Աստծո, իր ազգի, գաղափարի, ապագայի նկատմամբ: Առանց հավատի մարդը վերածվում է վտանգավոր տարրի, որը քայքայում է հանրությունը, սպանում սիներգիզմը և ժխտում համակեցության կանոնները: Առանց հավատի հնարավոր չէ կառուցել ներդաշնակ հանրություն, քանզի ինքը քեզ հետ համաձայնության գալն անհնարին է դառնում¹:

Կառավարման իսլամական մոդելների հանրաճանաչությունը բացատրվում է նաև արտաքին գործոններով՝ մի շարք արևելյան երկրներում արևմտյան արդիականցման մոդելների ճգնաժամով, սոցիալիստական ուղին ընտրած պետությունների տնտեսական հետամնացությամբ, այնուհետև սոցիալիստական գաղափարախոսության տապալմամբ, որոնք զրկեցին կոմունիզմ կառուցելու գաղափարները գրավչությունից², իսլամադավան հասարակությունների զարգացման այլընտրանքային գաղափարախոսության անհրաժեշտության գիտակցմամբ և այլն:

Ինդիքը բարդանում է միջպետական և տարածաշրջանային հարաբերությունների ոլորտում, որտեղ իսլամական քաղաքական գաղափարախոսությունը հակասական արձագանքներ է գտնում այլ քաղաքական համակարգերի գաղափարախոսական խաչմերուկներում: Հիրավի, իսլամական քաղաքական գործընթացի վերաբերյալ արտահայտվող կարծիքներն ու գնահատականները խիստ տարբեր են, սակայն համաշխարհային խաղացողների գերզգայուն վերաբերմունքն ԻԻՀ-ին

նորդ և հիմնադիր իմամ Խոմեյնու մտքերի և հայացքների քննարկմանը նվիրված գիտաժողովի նյութերի ժողովածու, ՀՀ ԳԱԱ, 1999, էջ 24:

¹ Մարգարյան Ս., Ինչպե՞ս իրականացնել հեղափոխություն, 21-րդ դար, «Նորավանք» գիտակրթական հիմնադրամի հանդես, 2(16), Երևան, 2007, էջ 161:

² Лукоянов А. К., Исламизация в Иране (проблема власти), Мусульманские страны: религия и политика (70-80 годы), сборник статей, Москва, 1991, с. 160-161.

տեսչվող իրադարձությունների նկատմամբ վկայում է իսլամական քաղաքական գործոնի մրցունակությունը, որը կարող է համախմբել մեծաքանակ մարդկային զանգվածների և ազդել միջազգային հարաբերությունների վրա:

Վերոհիշյալի համատեքստում հատկանշական է նաև, որ Իրանում իսլամական քաղաքական գործընթացը միտված է մուսուլմանական երկրների սոցիալ-քաղաքական և կրոնամշակութային ընդհանուր խնդիրների լուծմանը՝ վերազգային գաղափարների շեշտադրմամբ: Հատկանշական է, որ վերջին տասնամյակների վերլուծությունը միայն հաստատում է իսլամական գործոնի հարաբերական կայունությունն իսլամադավան հասարակությունների քաղաքական համակարգերում:

Բայց, միաժամանակ, հարկ է նկատել, որ տարբեր մուսուլմանական երկրների պետական համակարգերում իսլամական քաղաքական գործընթացը չունի միատեսակ արտահայտչականություն. դա առաջին հերթին պայմանավորված է առանձին պետությունների նեղ ազգային ռազմավարական շահերով, որոնք փորձում են համապատասխանեցնել իսլամական կրոնաքաղաքական փիլիսոփայությանն ու հոգեմտածելակերպին: Ուստի իսլամադավան հասարակություններում տարածաշրջանային անվտանգության խնդիրների քննարկումն անհրաժեշտ է կատարել ազգային, մշակութային, տնտեսական և աշխարհագրական առանձնահատկությունների վերլուծության սահմաններում՝ հաշվի առնելով իսլամական գործոնի ազդեցությունն ու կարևոր դերակատարումը:

ԻԻՀ-ը հանդիսանում է Մեծ Մերձավոր Արևելքի խոշորագույն պետություն, որը նշանակալի դեր է խաղում միջազգային հարաբերություններում և տարածաշրջանային անվտանգության պահպանման ոլորտում: Երկիրը տիրապետում է հարուստ բնական պաշարների, մասնավորապես՝ էներգետիկ բնույթի, գրավում է առանձնահատուկ կարևորության աշխարհաքաղաքական դիրք Կովկասի, Միջին Ասիայի և Պարսից ծոցի միջև: Այս բնական-աշխարհագրական առավելություններն ամբողջանում են իսլամական կառավարման գաղափարախոսությամբ որպես իրանական հասարակության հոգևոր ու մշակութային արժեքների պահպանման, քաղաքական և տնտեսական առաջընթացի կարևորագույն խթան, որն ուղղորդում է իրանական հասարակության զարգացման գործընթացները, կանխորոշում Իրանի դերը տարածաշրջանային հարաբերություններում:

Իրանում կառավարման իսլամական մոդելի կիրառումը կարող է համարվել արդարացված, քանզի այն առաջարկում է իրանական հասարակության զարգացման այլընտրանքային և ինքնուրույն գաղափարախոսական ուղղություն, որը միաժամանակ, քաղաքական և գաղափարախոսական նոր սկզբունքներ է ներմուծում տարածաշրջան, վերագնահատում միջլետական հարաբերությունները՝ չխախտելով տարածաշրջանային անվտանգության սկզբունքները: Իրանում իսլամական գաղափարախոսության ամրապնդման հարցում կարևոր նշանակություն ունեցավ ԻԻՀ էներգետիկ պաշարների առկայությունը, որի շնորհիվ հասարակական զարգացման հիշյալ այլընտրանքային մոդելի իրականացման համար ստեղծվեց որոշակի նյութական հիմք:

Իսլամական Հանրապետության շուրջ երեսուն տարիների գոյությունը փաստում է այն իրողությունը, որ իսլամական քաղաքական գործընթացներն Իրանում միտված չեն մեկուսացնելու երկիրն արտաքին աշխարհից, և անկախ այն հանգամանքից, թե ինչպիսին է արտաքին աշխարհի վերաբերմունքն Իրանի նկատմամբ՝ Իսլամական Հանրապետությունը եղել և մնում է որպես մերձավորարևելյան քաղաքականության հիմնական դերակատարներից մեկը: Հատկանշական է նաև, որ Իրանը հավակնում է դառնալ իսլամական աշխարհի քաղաքական և գաղափարախոսական առաջատարներից, ուստի վերոհիշյալի համատեքստում բնական են դիտվում ԻԻՀ ձգտումներն՝ ուղղված հնարավորինս ակտիվ տարածաշրջանային համագործակցության և հակամարտությունների կարգավորման:

Իսլամական աշխարհում պատշաճ դիրք զբաղեցնելու Իրանի նպատակները նոր որակ են հաղորդում տարածաշրջանային խնդիրներին՝ արժևորելով իսլամական մոդելների կիրառման անհրաժեշտությունը տարածաշրջանային անվտանգության համակարգում: Մյուս կողմից՝ ԻԻՀ էներգետիկ ներուժը և աշխարհագրական նպաստավոր դիրքը խթանում են, որ երկիրը հայտնվի աշխարհատնտեսական պայքարի կիզակետում: Երկու գործոններ, որոնք ուղղակիորեն նպաստում են Իսլամական Հանրապետության տարածաշրջանային և աշխարհաքաղաքական դերի կարևորմանը:

Այսօր իսլամական քաղաքական գործընթացների կենսունակությունն Իրանի ներքին և արտաքին քաղաքականության հաջող իրականացման տեսանկյունից մեծապես պայմանավորվում է ԻԻՀ միջուկային ծրագրերով: Իրանը շարունակում է խաղաղ նպատակներով միջու-

կային տեխնոլոգիաների զարգացման քաղաքականությունը՝ այն համարելով տարածաշրջանում անվտանգության և ուժային հավասարակշռության պահպանման հրամայական: Այդ համատեքստում ուշագրավ են ԻԻՀ կազմակերպած բազմաբնույթ միջոցառումները, որոնք կոչված են ամրագրելու իրանական ժողովրդի անքակտելի իրավունքները միջուկային ծրագրերի շրջանակներում: Հիշյալ միջոցառումների շարքին է դասվում նաև 2007թ. Իսլամական հեղափոխության տարեդարձի առթիվ նախագահ Մ. Ահմադինեժադի նախաձեռնությամբ կազմակերպված տոնախմբությունը՝ նվիրված խաղաղ նպատակներով միջուկային տեխնոլոգիաներ զարգացնելու Իրանի օրինական իրավունքին:

Տարածաշրջանում ուժային հավասարակշռության պահպանման կարևոր գործոն է նաև ԻԻՀ պայքարն ընդդեմ համաթուրքականացման: Այդ տեսանկյունից, ինչպես իրավացիորեն նկատում է Վ. Ն. Շենելը, Իրանի համար առանձնահատուկ նշանակություն ունի հակաթուրքական և հակաադրբեջանական քարոզչության կազմակերպումը¹, որը փշրում է ԻԻՀ-ը որպես սոսկ գաղափարականացված համակարգ ներկայացնող բոլոր կարծրատիպերը: Այդպիսով հաստատվում է այն միտքը, որ թեև Իսլամական հեղափոխությամբ երկիրը դարձավ գաղափարախոսականացված, բայց այդուհանդերձ, քաղաքական պրագմատիզմը նույնպես Իրանում չի զիջել իր դիրքերը:

Հատկանշական է, որ իսլամական քաղաքական գործընթացներն Իրանում ամեննին չեն բացառում իսլամական արժեհամակարգից դուրս գտնվող երկրների ներգրավվածությունը տարածաշրջանային անվտանգության պահպանման գործում: Դրանով են պայմանավորված ԻԻՀ քայլերն՝ ուղղված Թեհրան-Երևան-Մոսկվա առանցքի կարևորմանը, որն ունի տարածաշրջանում ինչպես ուժային հավասարակշռության պահպանման, այնպես էլ հեռահար աշխարհաքաղաքական նպատակներ:

Ակնհայտ է, որ իսլամական քաղաքական գործընթացներն ունեն վճռորոշ կարևորություն ոչ միայն Իրանի ներքին, այլև տարածաշրջանային խաղաղության և անվտանգության պահպանման հարցում,

¹ Шевелев В. Н., Внешняя политика современного Ирана: геополитические интересы на Кавказе и Юге России, Иранский мир и юг России, Южнороссийское обозрение, № 22, Центр системных региональных исследований и прогнозирования ИППК при РГУ и ИСПИ РАН, Ростов-на-Дону, 2004, с. 190.

բնակչության ցանկացած լուրջ փոփոխություն Իրանի ներքին և արտաքին քաղաքական կողմնորոշիչներում, որը խորթ է իսլամական արժեհամակարգին, կարող է զրկել երկիրը հասարակությունը համախմբող ուժից և հանգեցնել տարածաշրջանային ուժերի նոր, անկանխատեսելի դասավորության:

Resume

The Islamic Revolution of Iran in the Context of Regional Security

Rudik Yaralyan

In order to understand the value of Islamic Revolution of Iran in the regional safety context first of all it is necessary to discuss the Islamic political factor organizing the Iranian society after analyze the compatibility of the Islamic political ideology with other systems at the level of interstate attitudes. Basically these two major factors explain the value of the Islamic political processes directed on peace and stable development of the region and preservation of the safety system.

It is also necessary to note that expansion and popularity of Islamic political processes would not be possible if there was no religious ideology in its basis being more accessible from the outlook of public understanding. But the popularity of Islamic models are also explained by external factors.

It is simultaneously worth mentioning that Islamic political process within different Muslim countries don't have identical expressiveness: first of all it is connected with national strategic interests of the separate states trying to harmonize the strategic interests with the Islamic religious-political philosophy and mentality.

Ռոման Մմբատյան
ԵՊՀ իրանագիտության ամբիոն

«ՖԱՋՐ» ՏԱՍՆՕՐՑԱԿԸ ԵՎ ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ՀԱՂԹԱՆԱԿՆ ԻՐԱՆՈՒՄ

1978-1979 թթ. Իրանի Իսլամական հեղափոխությունը 20-րդ դարի երկրորդ կեսին ոչ միայն Մերձավոր և Միջին Արևելքում, այլև ամբողջ աշխարհում տեղի ունեցած կարևորագույն հասարակական-քաղաքական փոփոխություններից է: Այդ հեղափոխության կիզակետն է համարվում «Ֆաջր» տասնօրյակը՝ հեղափոխության հաղթանակի օրվան նախորդած վերջին տասը օրը՝ իրանական օրացույցով բահման ամսվա 12-22-ը, որը համընկնում է գրիգորյան օրացույցի փետրվարի 1-10-ը ընկած ժամանակահատվածի հետ:

Բավականին կարճ, բայց նշանակալի իրադարձություններով հարուստ այս տասնօրյակը կոչվում է «Ֆաջր», որ նշանակում է լուսաբաց, արշալույս, լույս, որով նկատի առնվում այն հանգամանքը, որ 1979 թ. փետրվարի 1-ին Այաթոլլահ Խոմեյնու Իրան ժամանմամբ սկսվում է հեղափոխական հաղթական լուսաբացը, որը տևում է տասն օր մինչև փետրվարի 10-ը՝ հեղափոխության հաղթանակի օրը¹:

Անհրաժեշտ է նշել, որ մինչ այդ 1978 թ. աշնանը հեղափոխական իրավիճակը փոխակերպվեց հեղափոխության, և իրադարձությունները աստիճանաբար անվերահսկելի դարձան ոչ միայն շահական իշխանության, այլև հենց շարժման մեջ ընդգրկված ուժերի համար²: Բողոքների, ցույցերի, գործադուլների հզոր ալիքը Մոհամմադ Ռեզա շահին ի վերջո հարկադրեց 1979 թ. հունվարի 16-ին ընդմիջտ լքել Իրանը: Նույն օրը Իրանի մեջլիսը հաստատեց Շահպուր Բախտիարի թեկնածությունը նոր վարչապետի պաշտոնում, որով փորձ էր արվում քիչ թե շատ մեղմել հեղափոխական կրքերը³: Սակայն շիական հոգևո-

¹ <http://www.tbzmed.ac.ir/monasebat/meli/fajr/fajr1.htm>.

² Foran, John, Fragile Resistance: Social Transformation in Iran from 1500 to the Revolution (Boulder, Co.: Westview Press, 1993), pp. 556-566.

³ Иранская революция 1978-1979 гг. Причины и уроки, Москва, Наука, 1989, с. 122.

րականությունը, որ ձգտում էր արդեն այս շրջանում ամբողջովին իր ձեռքում կենտրոնացնել հեղափոխական նախաձեռնությունը, ի սկզբանե չէր ընդունում շահի կողմից նշանակված որևէ կառավարություն: Պատահական չէ, որ Բախտիարի կառավարության հաստատումից հետո Այաթոլլահ Խոմեյնին հայտարարեց. «Շահի ռեժիմն անօրինական է, մեջլիսն անօրինական է, Բախտիարի կառավարությունն անօրինական է»¹:

Ստեղծված իրավիճակում, երբ շահի հեռանալուց հետո իշխանությունը փաստացի գտնվում էր բանակի ձեռքում, իսկ Բախտիարի կառավարության իշխանության գալը չկարողացավ զսպել հեղափոխական հզոր ալիքը, անխուսափելի դարձավ հեղափոխականների մեծամասնության համար շարժման առաջնորդ համարվող մինչ այդ 15 տարի արտերկրյա քստրում գտնվող բարձրաստիճան հոգևորական Այաթոլլահ Խոմեյնու վերադարձն Իրան: Երկար բանակցություններից հետո, համոզվելով, որ Խոմեյնու վերադարձը հայրենիք այլընտրանք չունի, ի վերջո բանակի ղեկավարությունը վճռեց թույլատրել նրան վերադառնալ Իրան: 1979 թ. փետրվարի մեկին Փարիզ-Թեհրան հատուկ չվերթով Այաթոլլահ Խոմեյնին վերադարձավ հայրենիք, և հեղափոխությունը մտավ իր հաղթական վերջնափուլ՝ «Ֆաջր» տասնօրյակ²:

Նա ջերմ ընդունելության արժանացավ Մեհրաբադ օդանավակայանում մարդկանց հոծ բազմության կողմից, և հենց այնտեղ իր առաջին խոսքում նշեց, որ շահի հեռացումն Իրանից հաղթանակի միայն առաջին քայլն է, անհրաժեշտ է միասնական պայքարով հասնել վերջնական հաղթանակի³: Ապա, ինչպես նախատեսվել էր կանխավ, Խոմեյնին մեկնեց Բեհեշթե Ջահրա գերեզմանատուն, և այն հատվածում, որտեղ թաղված էին հեղափոխության մարտիրոսները, բազմահազար մարդկանց ներկայությամբ ելույթ ունեցավ: Իր ելույթում նա կրկին նշեց, որ չի ճանաչում Բախտիարի կառավարությունը, և ինքն անձամբ ժողովրդի օգնությամբ նոր կառավարություն կնշանակի: Բացի այդ, նա բանակի ղեկավարությանը կոչ արեց չեզոք լինել քաղաքական խնդիրներում⁴: Խոմեյնին շատ լավ հասկանում էր, որ իրադրությունը երկրում մտել է մի փակուղի, որ հանգուցալուծման բանալին գտնվում էր

¹ Ibid, 123-124.

² Резников, А. Б., Иран: падение шахского режима, под общ. ред. Р. А. Ульяновского. - М.: Политиздат, 1983, с. 80-81.

³ <http://sbu.ac.ir/Default.aspx?tabid=1805>.

⁴ Резников А. Б., նշվ. աշխ., էջ 82-85:

բանակի ձեռքում: Բանակի ճնշող մեծամասնությունը դեռ հավատարիմ էր զինվորական վերնախավին՝ գեներալ Ղարաբադիի գլխավորությամբ: Չնայած Խոմեյնու կոչերին, բանակի մաս կազմող խմբերից միայն համոֆարները՝ օդանավակայանների սպասարկող տեխնիկական անձնակազմն էր անցել հեղափոխականների կողմը: Կառավարության և մեջլիսի պատգամավորների մեծ մասը չէին ընդունում խոմեյնիստների հնչեցրած հրաժարական տալու կոչերը: Վարչապետ Բախտիարը ցանկություն հայտնեց հանդիպել Խոմեյնու հետ, սակայն վերջինս համաձայնեց ընդունել նրան միայն հրաժարական տալու պայմանով¹:

Փետրվարի 3-ին Խոմեյնին հանդես եկավ նոր ավելի վճռական հայտարարությամբ և կառավարությանը սպառնաց «ջիհադի ֆաթվա» արձակել և, զենք հայթայթելով, մարդկանց սրբազան պատերազմի հրավիրել: Այս անգամ նա բանակայիններին կոչ էր անում միանալ ժողովրդին և խոստացավ, որ շուտով նոր կառավարություն կնշանակի: Երկու օր անց Խոմեյնին սեփական նախաձեռնությամբ Մեհդի Բազարգանին նշանակեց վարչապետ, և նոր կառավարության կարևորագույն առաքելությունը վարչակարգի փոփոխության, նոր սահմանադրության պատրաստման և մեջլիսի ընտրությունների կազմակերպման ապահովումն էր²: Փաստորեն Իրանում սկսեց գործել երկու անկախ կառավարություն:

Խոմեյնիստները իրենց կողմն էին գրավում նորանոր ժողովրդական զանգվածների և նույնիսկ մեջլիսի դեպուտատների, սակայն բանակը դեռևս անսասան էր և իր ձեռքում էր պահում երկրի կարևորագույն ռազմավարական օբյեկտները: Հեղափոխության հաղթանակից 3 օր առաջ (բահմանի 19) Թեհրանում տեղի ունեցավ հեղափոխության սկզբից ի վեր եղած ամենամարդաշատ հանրահավաքն ու երթը: Հաջորդ օրը Թեհրանի Դուշան-Թեփե ռազմա-օդային ուժերի զորամասում համոֆարների ըմբոստացումից հետո շահական գվարդիան գենքի ուժով փորձեց ճնշել ապստամբներին: Ջորամասի հարակից շրջաններում ապրող մարդիկ, տեղեկանալով այդ բախումների մասին, շտապեցին օգնել համոֆարներին: Երկարատև արյունալի բախումներից հետո ի վերջո համոֆարները կարողացան ձեռքել գվարդիականների պա-

¹ Иранская революция 1978-1979 гг., նշվ. աշխ., էջ 127:

² Abrahamian Ervand, Iran Between Two Revolutions, Princeton University Press, 1982, p. 527-528.

շարման օղակը և մասամբ զինեցին իրենց օգնության հասած հեղափոխականներին: Թեհրանի ամբողջ տարածքով մեկ ծայր առան զինված բախումներ: Մեկը մյուսի հետևից հեղափոխականների ձեռքն ընկան Թեհրանի ոստիկանատները և մարդկանց էլ ավելի մեծ խմբեր սկսեցին զինվել¹:

Հեղափոխության հաղթանակի օրը քահանայի 22-ին/փետրվարի 10-ին հեղափոխականները գրավեցին Թեհրանի բոլոր ոստիկանատները, Ղասր և Էվին բանտերը, շահական պալատները, մի քանի գործարաններ և ի վերջո հեռուստատեսության և ռադիոյի շենքերը: Մտեղծված իրավիճակում զինված ուժերի բարձրագույն խորհուրդը հատուկ նիստ հրավիրեց և խորհրդի ղեկավար Աբբաս Ղարաբաղի, և շուրջ 50 գեներալների մասնակցությամբ: Բարձրաստիճան զինվորականների մեծամասնությունը համաձայնեց չընդդիմանալ հեղափոխական շարժմանը, և խորհուրդը բանակի չեզոքության մասին պաշտոնական հայտարարություն ընդունեց, որն ընթերցվեց հեռուստատեսությամբ և պաշտոնապես հայտարարվեց 2500-ամյա շահական ռեժիմի տապալման և հեղափոխության հաղթանակի մասին²:

Պետք է նշել, որ «Ֆաջր» տասնօրյակի ժամանակահատվածում և հեղափոխության վերջնական հաղթանակի գործում վճռական դեր խաղացին 2 հանգամանք.

1. Խոսմեյնու վերադարձն Իրան և հեղափոխական շարժման ղեկավարության անմիջական ստանձնումը,

2. համոֆարների ապստամբությունը, որի արդյունքում հեղափոխականների ձեռքն ընկավ մեծ քանակությամբ զենք և զինամթերք, և զինված պայքարը բանակային և կառավարական ուժերի դեմ ի վերջո բերեց հեղափոխության հաղթանակին:

Resume

Ten Days of “Fajr” and the Victory of Islamic Revolution

Roman Smbatyan

The Islamic Revolution of Iran in 1978-1979 was one of the most significant socio-political transformations in 20th century not only in the Middle Eastern region but in the world. The pivotal period of this movement were the last ten days forthcoming the day of victory, called “Fajr”. “Fajr” means dawn in Persian and symbolizes the victorious dawn of revolution which begins with the return of the real spiritual and previously exiled leader Ayatollah Khomeini to Iran in the 1st of February and comes to its end in the 10th of the same month that is the day of victory of revolution.

The two key aspects that were most influential in this period to reach the final victory of the Islamic Revolution were the following:

1. By returning to Iran Ayatollah Khomeini took the leadership of the revolution and organized the movement,
2. The rebellion of hamofars (technical personnel of airports) brought about a situation where the revolutionists could get access to arms and weaponry and due to their armed struggle against military and governmental forces the Islamic Revolution became victorious in Iran.

¹ Иранская революция 1978-1979 гг., նշվ. աշխ., էջ 133-134:

² Ibid, 134-135; Abrahamian Ervand, նշվ. աշխ., էջ 529:

Չափա Ծեփեսթի
Իրանի «Ազատ» իսլամական համալսարանի դասախոս
(հարավային մասնաճյուղ)

ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԻ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄՆԵՐԻ
ՍՈՑԻՈԼՈԳԻԱՅԻ ՔՆՆԱՐԿՈՒՄԸ ՎԵՐՋԻՆ ԵՐԿՈՒ
ՏԱՍՆԱՍՅԱԿՆԵՐԻ ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ ԵՎ ԻՐԱՆԻ
ԱԶԴԵՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ԴՐԱՆՑ ՎՐԱ

Վերջին իրադարձությունների ծագման պատճառների և տեսակների ներկայացում

«Աղքատությունն ու գործազրկությունը խաթարել է արաբների հոգեբանությունը»: Այսպիսի հայտարարությամբ հանդես եկավ Արաբ համայնքի գլխավոր քարտուղարը 2011 թվականի հունվարի 29-ին Եգիպտոսի Շարմ էլ Շեյխ քաղաքում անցկացված համահավաքի ժամանակ¹: Այս արտահայտությունն իրականում փաստում է այն իրականությունը, որ 2010 թվականի դեկտեմբերի 17-ին Մաիդ Բուզդիդ քաղաքում թունիսցի երիտասարդ Բու Ազիզին՝ աղքատությունից և հուսալքությունից դրդված, ինքնահրկիզման գնաց: Այս իրադարձությունը հանդիսացավ Թունիսում և արաբական այլ երկրներում հասրակական շարժումների և ապստամբությունների առաջացման պատճառ, ինչի արդյունքում գահընկեց արվեցին երկու բռնակալ և անարդար գահակալներ: Այս փաստը մարդկանց սրտերում հույսի շողեր վառեց: Հետաքրքրական է այն, որ Բու Ազիզին, որը որպես անհատականություն հարգվից և շնորհալի մարդ էր ներքուստ հետամնացության, այլալվաճության և անարգանքի զգացում ուներ և գտավ, որ փրկության միակ ելքը ինքնասպանության այդ դաժան տարրատեսակն է, ինչի միջոցով նա արտահայտեց իշխանության և հասարակության հանդեպ ունեցած իր հակակրանքն ու նողկանքը: Վերջին շաբաթների ընթացքում արաբական աշխարհի տարբեր ծայրերում, այդ թվում նաև Եգիպտոսում, Հորդանա-

¹ <http://ir.mondediplo.com/rubrique129.html>

նում, Թունիսում, Լիբիայում, Եմենում և Ալժիրում բարձրացել են ապստամբության ալիքներ: Ժողովուրդը, որ սկզբում դժգոհ էր պարենային մթերքների թանկությունից և ինֆլյացիայից, աստիճանաբար ընդլայնեցին իրենց պահանջներն ու ձգտեցին ազատության հաստատման անարդարության վերացման և ի վերջո պահանջեցին իրենց տարիներ իշխող ղեկավարների հրաժարականը:

Թունիսում, Եգիպտոսում և այլ վայրերում կատարվածը, որը շատ արագ տարածվեց նաև արաբական մյուս երկրներում հասարակական լուրջ ճգնաժամի վկայությունն է: Հիշյալ երկրների իշխանությունները տարիներ շարունակ ճնշել են այդ շարժումներն ու թաքցրել իրականությունը, ձերբակալել ու հալածել են իշխանությանն ընդիմացող և Իրանի իսլամական հեղափոխության մասին խոսողներին:

Արաբական երկրների վերջին շարժումներն ու նրանց ազդեցությունն Իրանից

1970-ականների վերջերին տեղի ունեցած Իրանի իսլամական հեղափոխությունն ու 1980-ականներին Խորհրդային Միության փլուզումն աշխարհի տարբեր ծայրերում, և հատկապես իսլամական երկրներում, հասարակական շարժումների առաջացման պատճառ դարձան աշխարհում՝ թողնելով մնայուն ազդեցություն: Բազմաթիվ վերլուծաբանների կարծիքով արաբական աշխարհում տեղի ունեցած վերջին իրադարձությունները կրում են իսլամական հեղափոխության ազդեցությունը:

Արաբական աշխարհի վերջին իրադարձությունների մասին պետք է ասել, որ միջինասիական անառակ իշխանությունների և բռնակալ վարչակարգերի դեմ ապստամբելու պատրաստակամությունը պայմանավորված է ժողովրդի ազատության և արդարության ձգտմամբ: Այս երևույթը տարածաշրջանի պատմության մեջ նորություն չէ և ժողովուրդը բազմաթիվ անգամներ առիթ է ունեցել հայտնելու իշխանության հանդեպ իր դժգոհությունը, սակայն նրանց շարժումներն ու ապստամբությունը դաժանաբար ճնշվել է: Ներկայիս ապստամբություններն ու շարժումները վկայում են դեմոգրաֆիական համակարգի լուրջ փոփոխությունների մասին: Բոլոր շարժումները վկայում են այն մասին, որ մարդիկ հոգնել են դաժան և բռնապետական վարչակարգերի հալածանքներից և անարդարությունից: 2011 թվականի փետրվարի 10-ին CNN հեռուստաընկերության թղթակիցներին հարցազրույց տվող մարդ-

կանցից շատերը նշում էին, որ իշխանության վերջին քառասուն տարիների ընդամենը Կադդաֆին ոչ մի կերպ չի բարելավել երկրի բնակչության կյանքն ու պահանջում էին արդարություն, ազատություն և տնտեսական բարեփոխումներ:

Հասարակագիտության մեջ «հասարակական շարժում» եզրույթով է կոչվում ընդհանուր շահերից բխող և կոնկրետ նպատակներ հետապնդող ցանկացած խմբակային շարժում, որն իրականացվում է ոչ պետական կառույցների և խմբավորումների կողմից: Հասարակական շարժման ծավալները պայմանավորված են շարժման անդամակիցների քանակությամբ: Փոքր հասարակական շարժումներ են համարվում այն շարժումները, որոնց մասնակիցների թիվը հարյուրից պակաս է: Մեծ հասարակական շարժումներին կարող են մասնակցել հազարավոր և միլիոնավոր մարդիկ: Այսօր արաբախալամական երկրներում նկատվող հասարակական շարժումներին մասնակցում են միլիոնավոր մարդիկ, որոնք ցանկանում են իրականացնել հասարակական բարեփոխումներ, վերացնել աղքատությունը, ապահովել երկրի ազատությունն ու անկախությունը: Հատկանշական է, որ որոշ շարժումներ իրականացվում են տվյալ հասարակությունների կանոնների սահմաններում, իսկ ոմանք ինքնաբերական և ոչ օրինական են: Իհարկե, արաբական երկրներում, որտեղ իշխանությունների լիիրավությունն ու անպատժելիությունը փակում է մարդկանց ազատ արտահայտման և կարծիքներ հայտնելու իրավունքը, ժողովրդական շարժումների առաջացումը կարող է հանգեցնել իշխանափոխության և ապստամբության:

Արաբական երկրների մայրաքաղաքներում տեղի ունեցածը տասնամյակներ շարունակվող բռնատիրական և կեղեքիչ իշխանությունների սխալ քաղաքականության, անարդարության արդյունք է: Սոցիալական խնդիրներով սկսված բոլոր շարժումները վերածվեցին ազատագրական պայքարի և իշխանափոխության փորձերի: Բոլոր շարժումների հիմնական դրդապատճառը իշխանության և ժողովրդի միմյանցից հեռացնելն է:

Այս շարժումները ցույց են տալիս, որ արաբական երկրներում քաղաքական իսլամն առավել քան երբևէ քաղաքացիական բնույթ է ստացել: Վերջին տասնամյակներում Միջին Ասիայի և Հարավային Աֆրիկայի երկրների իսլամական և ոչ իսլամական խմբավորումներն առավել տեղեկացված են քաղաքացիական պայքարի խնդիրներից և հենց դրանով էլ պայմանավորված են այս շարժումները: Արաբական աշ-

խարհում սկիզբ առած իրադարձությունները, որոնք ճակատագրական բնույթ են ստացել, անկասկած, հանդիսանում են Իրանի Իսլամական հեղափոխության արձագանքներից: Հենց Իսլամական հեղափոխության կոչերի ներքո էլ մարդիկ առանց բռնության դուրս են եկել պայքարելու քաղաքական, տնտեսական և մշակութային բարեփոխումների համար:

Հիշյալ երկրներում իշխանության գլխում կանգնած պաշտոնյան միաժամանակ օրենսդիր մարմին էր, որը երկրի բոլոր օրենքները սահմանում էր ի նպաստ իր շահերին: Օրինակ, Բեն Ալին՝ ավելի քան 25 տարի, Մուբարաքը՝ երեք տասնամյակից ավել և Քադաֆին՝ ավելի քան քառասուն տարի իշխում էին և անգամ մտածում, որ կարող են իրենց իշխանությունը փոխանցել իրենց ժառանգներին: Մեծ կապիտալն ու բոլոր ռեսուրսները պատկանում էին իշխանության գլուխ կանգնած պաշտոնյային, ինչը ժողովրդին դարձնում էր հուսալքված և անապահով: Բոլոր շահերն ուղղված էին դեպի կենտրոնացված իշխանություն: Հենց այս պատճառով էլ վերջին մի քանի շաբաթների իրադարձությունների ուսումնասիրության արդյունքում մենք տեսնում ենք, որ սոցիալական անապահովվածության և տնտեսական խնդիրների արդյունքում սկսված դժգոհությունների ալիքը վերածվում է լուրջ քաղաքական պայքարի և իշխանափոխության¹:

Երրորդ աշխարհի երկրների վերջին իրադարձությունները ցույց տվեցին, որ արաբական երկրներում իշխանության և ժողովրդի միջև տարածությունը հասել է պայթյունավտանգ չափերի, երկրում ստեղծվել անկայուն իրավիճակ, որի արդյունքում ուշ թե շուտ ղեկավարությունը պետք է փոխվի և ստեղծվի նոր իշխանական համակարգ²: Ջի Դի Դայերն այն համոզմունքին էր, որ սովոր երրորդ աշխարհի երկրներում հասարակական անվտանգության և կայունության համար մեծ սպառնալիք է: Այսօր մենք լավագույնս համոզվում ենք նրա խոսքերի հավաստիության մեջ:

Որոշ արաբական երկրներում նախագահները կամ թագավորները դեռևս անմիջական քննադատության չեն ենթարկվել: Իհարկե, աստիճանաբար հակադրություններն ու բողոքի ակցիաները սաստկանում են: Սովոր, գործազրկությունը, մարդկային արժանապատվության հանդեպ արհամարհանքը, ապագայի հանդեպ հուսալքությունը և նմանա-

¹ <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-12347016>.

² D. J. Dwyer (rd), The city in the third words Macmillan, 1974. pp 9-15.

տիպ մի քանի գործունեություններով են պայմանավորված հիշյալ երկրների սոցիալական շարժումները, որոնք համաշխարհային բնույթ են ստացել:

Այդ ժողովրդական շարժումները արաբական երկրների, ինչպես նաև երրորդ աշխարհի, վրա բազմաբնույթ ազդեցություն են ունեցել, որոնք կունենան բազմաթիվ արդյունքներ: Դրանց ծագման արդյունքում իշխանությունները ստիպված կլինեն որոշակի փոփոխություններ իրականացնել, որոնք հետևյալն են.

1. սոցիալական փոփոխությունները, ինչի արդյունքում նախ և առաջ պետք է ուշադրություն դարձվի կանանց և երիտասարդների խնդիրներին և վերանա նախկին անտարբերությունն ու արհամարհանքը,

2. կարևոր խնդիր է նաև պետական մարմինների և կառավարության հանդեպ վստահության ձևավորումը,

3. երրորդը քաղաքական մոդելի փոփոխումն է: Այսօր իշխանություններն այլևս չեն կարող ժողովրդի հանդեպ կիրառել իրենց նախկին սահմանափակ քաղաքականությունը և ստիպված են ընդլայնել քաղաքական դաշտն ու ձևավորել հասարակական խմբավորումներ և կուսակցություններ: Մարտին Միթի խոսքերով այդ իրադարձությունները կարելի է անվանել տարածված պլուրալիզմ, ինչի արդյունքում արաբական աշխարհում տարածվեցին տարբեր գաղափարներ,

4. չորրորդ հիմնական նպատակը անվտանգության մոդելի փոփոխությունն է: Բհարկե, իսլամական երկրների մայրաքաղաքներում կատարվածի արդյունքում թվում է, որ անվտանգության մոդելի փոփոխումն անխուսափելի է, սակայն այս հողվածում մենք չենք մանրամասնի այդ խնդիրը: Այսուհանդերձ, BBC-ի վերլուծաբանի կարծիքով (19/02/2011) վերջին իրադարձություններից հետո Միջին Ասիան ընդլայնել և լրջացրել է անվտանգության վերահսկումն ու քաղաքները դարձրել զինվորականացված, սակայն իրականում հիշյալ երկրները 1960-ականներից մինչ այսօր ղեկավարվում են արտակարգ իրադրության կանոններով,

5. տնտեսական փոփոխություններ, որոնք նկատվում են նավթի և ոսկու գների կտրուկ թանկացման ոլորտում,

6. արաբական երկրների ղեկավարների միասնականության փլուզումը հատկապես նրանց, ովքեր տարածաշրջանում արևմուտքի կրկնորակությամբ պաշտպաններից էին: Արևմուտքից ունեցած վերջիններիս

կախվածության արդյունքում երկրում տիրում էր բռնապետությունն ու սովը:

Իսլամական երկրներում տեղի ունեցած շարժումներն ունեն Վեց առանձնահատկություն:

Արաբական երկրներում տիրող ժողովրդի իրավիճակն ու ժողովրդական շարժումները խիստ նման են միմյանց: Հիշյալ բոլոր շարժումները գուրկ են առաջնորդից և համակարգված գործելակերպից: «Լոմոնո»-ի թղթակցի հավաստմամբ ոչ մի քաղաքական ուժ չի կարող իրեն հայտարարել Թունիսի, Եգիպտոսի, Լիբիայի և Եմենի հեղափոխությունների առաջնորդը: Հիշյալ երկրներում քաղաքական ընդդիմությունն ու խմբավորումները տասնամյակներ շարունակ ճնշվել են և սոցիալական շարժումներից շատ հետ են: Սակայն այսօր մարդիկ ինքնաբերաբար կերպով ոտքի են կանգնել և ցանկանում են իրականացնել բարեփոխումներ և փոփոխել երկրի քաղաքական իշխանությունը:

Իրականում արաբական երկրների համակարգերում իշխանավորների հայացքը ժողովրդի և հասարակության հանդեպ Թումաս Չաբեգի տեսության համաձայն է, որը համոզված էր, որ ժողովուրդը մշտապես քաջքուկների և որոնումների մեջ է, միայն ուժի և բռնության միջոցով կարելի է հասարակության մեջ կարգ ու կանոն հաստատել: Ասվածի լավագույն ապացույցը Լիբիայում տեղի ունեցածն է: Այս երկրներում ժողովրդին ընդունում են որպես դատապարտվածներ, որոնց պետք է կարգի հրավիրել բռնի ուժով և պահել ճնշման տակ¹: Սակայն այդ երկրներում սկզբնավորված շարժումները ժողովրդավարական առանձնահատկություններ ունեն և բխում են նախ և առաջ ժողովրդական խավերից.

1. Իսլամական աշխարհում քաղաքական իսլամը առավել քան երբևէ քաղաքացիական բնույթ է ստացել:
2. Ակտիվ մասնակցություն են ցուցաբերում երիտասարդները, որոնք բարեփոխումների կողմնակից են:

Իսլամական երկրներից շատերում այսօր բնակչության ավելի քան 70 տոկոսը երիտասարդներն են: Այս հզոր մեծամասնությունը դասակարգային առումով միատեսակ չէ, սակայն աղքատության, գործազրկության, թշվառության և արհամարհվածության դեմ պայքարի գաղափարը նրանց միաձուլել է: Ազատագրական պայքարի և իշխանավոր

¹ <http://www.time.com/time/world/article/0,8599,2055496,00.html>

խության ձգտումները նրանց միաձուլել են և նրանք բոլորը դարձել են մեկ ընտանիքի անդամներ (2011 թվականի փետրվարի 9-ին BBC –ին տված եզրույթացի վերլուծաբանի խոսքերից):

Արաբական ապստամբ երկրներում այսօր երիտասարդները համարվում են առավելություն: Նրանք միասնական պայքարի են ելել դիկտատորների և կեղեքիչ իշխանությունների դեմ և ցանկանում են պահպանել իրենց ձեռքբերումները: 2011 թվականի մարտի մեկին CNN հեռուստաընկերությունը հեռարձակեց մի հեռուստաֆիլմ, որը վերաբերվում էր Թունիսում և Լիբիայում տեղի ունեցած իրադարձությունների ժամանակ երիտասարդների մասնակցությանը: Տեսաֆիլմում երիտասարդները զիջեր ու ցերեկ համախմբված պայքարում և պաշտպանում էին իրենց հեղափոխական ձեռքբերումները: Այսպիսով, նրանք առանց նյութական և բարոյական կորուստների ու վնասների ազատվեցին բռնապետական իշխանության ճիրաններից և անհանգստացած են իրենց երկրի անվտանգությամբ և առաջընթացով:

3. Հիշյալ բոլոր շարժումները արդարության և ազատության հաստատման համար են:

Իհարկե, պետք է ասել, որ ապստամբության և հասարակական ընդվզումների հիմնական շարժիչ ուժը՝ աղքատությունը, գործազրկությունն ու տնտեսական անհավասարությունն էին, որոնց արդյունքում հասարակական տարբեր խավեր հայտնվել էին սարսափելի ճնշումների տակ: Կարևոր գործոն էին նաև քաղաքական ճնշումները:

4. Հիշյալ հասարակական շարժումների ընդգծված առանձնահատկություններից էր նաև քաղաքային տարբեր խմբավորումների ակտիվ մասնակցությունը, որոնք աղքատության գործազրկության, իրենց ապագայի հանդեպ ունեցած անվստահության, անարդարության և անապահովության պատճառով պայքարի էին ելել: Այս շարժումները, նման առանձնահատկությունները, որոնք հատկանշական են հիշյալ բոլոր երկրներին, կարողացել են կարճ ժամանակահատվածում մեծ հաջողություններ գրանցել և սա անհանգստության տեղիք է տալիս:

Հիշյալ շարժումները կարող են կայծակնային արագությամբ տարածվել նաև աշխարհի ամենահեռավոր ծայրերը՝ Հեռավոր Արևելքից մինչև Հարավարևելյան Ասիա: BBC հեռուստաընկերության տեսաբանը Հարավարևելյան Ասիայի մասնագետների հետ իր գրույցում նշեց, որ (27/02/2011) Հարավային Կորեայի իշխանությունները Լիբիայում իրենց

ներկայացուցչի վերադարձից վախեցան և կարծում են, որ նա կարող էր իր հետ ապստամբության տարրեր ներմուծել: Ուստի, նրանք որոշեցին մերժել իրենց պատվիրակի վերադարձը:

5. Հիշյալ բոլոր շարժումներին ակտիվ մասնակցություն ցուցաբերեցին կանայք: Իհարկե արաբական աշխարհում գոյություն ունեցող կանանց հանդեպ որոշակի մտածելակերպն ու սահմանափակումները, կանանց մասնակցությունն ու ներկայությունը քաղաքական և հասարակական ասպարեզում նվազել է, սակայն վերջին ժողովրդական շարժումներում կանայք ակտիվ մասնակցություն ցուցաբերեցին: Որոշ տեսաբաններ և վերլուծաբաններ այդ մասնակցությունը համարեցին արաբական աշխարհում կանանց և աղջիկների հարության երևույթ:
6. Հիշյալ բոլոր ապստամբությունները խուսափեցին բռնությունից, դաժանություններից և ավերածություններից:

Ամբողջ ընթացքում զգացվել է ավանդույթի և մոդեռնիզացիայի ֆիզիկական տարածությունը: Այն զգացվում է նաև այսօր: Եզրույթացի վերջին մի քանի օրերի փոփոխությունները, որոնք իրականացվեցին Թունիսի բարեփոխումներից հետո և դրանց ազդեցության տակ, բոլոր տեսաբանների մոտ առաջացրեցին մի այսպիսի հարց. արդյո՞ք ճշմարիտ է, որ իսլամական աշխարհը հայտնվել է պատմական մի նոր ժամանակաշրջանի առաջ: Եզրույթացի, Թունիսը, հատկապես Լիբիան և բազմաթիվ այլ արաբական երկրներ անցած շաբաթների ընթացքում վերածվել են իշխանության և դրա հակառակորդների ուժերի չափման թատերաբեմի: Լիբիայի իրադարձությունները խիստ ցավալի և անհանգստացնող էին և ՄԱԿ-ը ներկայացրեց Քադաֆիի ռազմական սանձահարման հատուկ մեթոդներ:

Արաբական երկրների հասարակությունը ժողովրդավարության են ձգտում

Այս երկրների քաղաքական համակարգի քննարկումն ու արաբական և միջինասիական երկրների վրա ունեցած այլ երկրների ազդեցությունը բոլորովին այլ թեմա է և հիմա հնարավոր չէ այն ճշգրիտ ներկայացնել: Սակայն, անկասկած, ժողովրդի լայնամասշտաբ մասնակցությունն ավետում է փայլուն բարեփոխումներ, որոնք կնվազեցնեն գոյություն ունեցող խնդիրները: Թունիսի իշխանությունները խոստացել են մեկ ամսից ավելի պակաս ժամանակահատվածում անցկացնել

արդար ընտրություններ: Եմենի նախագահը խոստացել է հրաժարվել իշխանությունից՝ չառաջադրելով իր որդու թեկնածությունը: Լիբիայի առաջնորդը խոստացել է լուծել մարդկանց խնդիրները: Նմանատիպ խոստումներով են հանդես եկել նաև արաբական մյուս երկրների առաջնորդներն ու նախագահները: Սա ցույց է տալիս, որ իշխանություններին անհանգստացրել են ժողովրդական շարժումները և նրանք պատրաստ են վերադառնալ ժողովրդավարական սկզբունքներին և հարգել մարդկանց իրավունքները՝ ղեկավարելով արդար և թափանցիկ:

Նոր իշխանավորներին վախեցնում են մայրաքաղաքների և քաղաքների բնակիչների ցույցերն ու ապստամբությունը: Սովորաբար, նմանատիպ ճանապարհով իշխանության եկած ղեկավարներն աշխատում են ամեն ինչ անել ի նպաստ ժողովրդի կամ գոնե որոշ ժամանակ պահպանել ստեղծված բարեփոխված իրավիճակը, ինչպես եղավ Ռուսիայում և Բուլղարիայում 1990 - ականների սկզբներին:

Արաբական երկրներում շարժումների առանձնահատկությունները

1. Առանձնահատկություններից մեկը միջինասիական տարածաշրջանն է, որը բավականին խճճված և բազմաբնույթ է, հարուստ բազմաթիվ բարենպաստ և անբարենպաստ գործոններով: Այստեղ առկա է միաժամանակ և տարածաշրջանային, և միջազգային գործոնների ազդեցությունը:
2. Քաղաքական իսլամը իսլամական աշխարհում առավել քան երբևէ քաղաքացիական բնույթ է ստացել:
3. Բազմաթիվ փոփոխությունների պատճառ է դարձել նաև համաշխարհայինացման գործընթացը:
4. Իսլամական խմբավորումների առաջնորդման նմուշաձևը Իրանի հեղափոխությունն է:
5. Հասարակական շարժումներում կրոնագետների մասնակցությունը դարձել է առանցքային, ինչպես օրինակ՝ Թունիսում պարոն Ղանուշիինը, որը Իսլամական հեղափոխության հետևորդներից է կամ Եգիպտոսի մահմեդականների առաջնորդը:
6. Այսօր իսլամական երկրներից շատերի բնակչության 60-70 տոկոսը երիտասարդներն են, որոնք ներկայացնում են տարբեր

հասարակական խավեր, սակայն նրանց բոլորին միավորել է բռնության և անարդարության դեմ պայքարի ալիքը:

Այս օրերը միջինասիական տարածաշրջանի համար ճգնաժամային և ճակատագրական են: Որոշ երկրներում հասարակական և ժողովրդական ապստամբության պատճառը միայն սովն ու անգործություն չէ, այլ բռնությունը, կեղեքումն ու անարդարությունը, որոնք անասելի սահմանների են հասել: Տասնամյակներ շարունակ իշխանավորներն աշխատել են ամեն կերպ սաստել այդ շարժումներն ու պատժել ապստամբներին, սակայն այսօր իրավիճակը բոլորովին այլ է: Այսօր միաբնեռ կամ մեկ կուսակցությամբ ղեկավարվող իշխանությունները բախվել են լուրջ խնդիրների հետ և այլևս չեն կարող պայքարել ժողովրդական պայքարի ալիքների դեմ: Մարդիկ այլևս չեն կարող հանդուրժել ժառանգական նախագահության երևույթը: Վերոհիշյալ երկրներում 1960-ականներից սկսած նմանատիպ դրություն էր և երկիրը գտնվում էր ճգնաժամային իրավիճակում:

1. Բռնապետական քաղաքական վարչակարգերի թուլացումը.

Թունիսում, Եգիպտոսում և մյուս արաբական երկրներում հասարակական շարժումների արդյունքում իշխանավորները, հատկապես Հոսնի Մուբարաքն ու Ջեյն օլ Աբեդին Բեն Ալին խոստացան իրականացնել տնտեսական բարեփոխումներ և արդար ընտրություններ, սակայն Լիբիայում Քադաֆիին գահընկեց անելու փորձերը, ինչպես նաև նրա ըմբոստությունը անհանգստության լուրջ պատճառ են հանդիսանում:

2. Իշխանավորների ընդդիմության հետ բանակցելու և քաղաքական ազատություն պարզնելու պատրաստակամությունը.

Մալաք Աբդուլլա երկրորդն իր անցած սխալների սրբագրման նպատակով Հորդանանում իրականացրեց շուտափույթ քաղաքական բարեփոխումներ: Եմենի, Մարոկկոյի, Բահրեյնի և որոշ այլ երկրների ընդդիմությունը իշխանություններին համարում է երկրի առաջընթացի և ճշմարիտ զարգացման խոչընդոտ:

3. Ժողովրդավարության իրականացման ժառանգական և ցմահ իշխանության ավարտի ժամանակաշրջան.

Ընթացողությունների արդյունքները

Անդրե Թերմենն իր «Ցրվածություն և հասարակական կառուցվածք» աշխատության մեջ անդրադարձել է երրորդ աշխարհի քաղաք-

ների ժողովրդական խավերի պայմանների քննարկմանը և նշել, որ ոչ ճշգրիտ տնտեսական, քաղաքական և հասարակական համակարգի արդյունքում նրանք շարունակ հետ են մնացել առաջընթացից ու զարգացումից և բախվել «Anomia» կոչվող երևույթի հետ: Հիմա երրորդ աշխարհի միևնույն մարդիկ, որոնք զգում են, որ կորցնելու ոչինչ չունեն, համախմբվել և ցանկանում են վրեժխնդիր լինել այն իշխանությունների հետ, որոնք խոչընդոտել են իրենց զարգացմանն ու բարգավաճմանը:

Նրանց բոլորի առաջնային ցանկությունն ու ձգտումը արդարությունն ու քաղաքական ազատությունն է: Հիշյալ նպատակի շուրջ են համախմբվել տարբեր կրոնական, քաղաքական և հասարակական խմբավորումներ, որոնք միասնական պայքարի են ելել և պայքարում են իրենց նպատակներին հասնելու համար:

Երկրորդ կարևոր փաստն այն է, որ ապստամբության և պայքարի գործընթացին ակտիվ մասնակցություն են ցուցաբերում նաև կանայք և ոչ ոք չի խանգարում նրանց:

Այս մի քանի շաբաթվա ընթացքում արաբական բոլոր երկրներում տեղի ունեցող ժողովրդական շարժումներում նկատվում է ազդեցիկ երեք գործոն.

1. Հասարակական անբարենպաստ իրավիճակը, որը իշխանավորների անպատասխանատվության և իրենց իշխանական շրջանակներից դուրս գտնվող անհատների մերժման արդյունք է¹:
2. Ֆինանսական համընդհանուր անառակ իրավիճակը, որը Մարկ Ֆիլիպսն ու Պոլ Հեյվուդը համարում են հասարակական ընդվզումների և հակաիշխանական շարժումների ձևավորման դրդապատճառ²:
3. Մարդկանց հոգևոր և կրոնական արժեքների հանդեպ անարգանքը: Հիշյալ երկրների մահմեդականները տասնամյակներ շարունակ զգում են, որ արժանացել են իշխանությունների արհամարհանքին և ծաղրանքին: Տասնամյակներ շարունակ

¹ Արաբական երկրների ապստամբների հիմնական կոչերը հետևյալն էին. «Անառակություն չենք ցանկանում, բռնապետություն չենք ցանկանում, և մենք ցանկանում ենք ազատություն և արդարություն»:

² Սկզբում ապստամբների հիմնական պատճառաբանությունները մթերքների թանկացումն ու ինֆլյացիան էր, սակայն աստիճանաբար, ապստամբներն ընդլայնեցին իրենց ցանկությունները:

իշխանավորները անարգել են նրանց կրոնական համոզմունքներն ու դավաճանել իրենց պետական պարտավորություններին¹: Այսօր նրանք աշխատում են վնասկենդանացնել իրենց իսլամական ավանդույթն ու սկզբունքները, որոնցից ամենակարևորները արդարությունն ու բոլոր բնակիչների բարեկեցիկ և հավասար կյանքն է:

Արևմուտքի քաղաքականությունը վերջին իրադարձությունների հանդեպ

Արաբական երկրներում տեղի ունեցած շարժումներից առաջ արևմուտքի քաղաքականությունը ընդհանուր առմամբ միտված էր դեպի հիշյալ տարածաշրջանների առաջնորդների աջակցում և սատարում: Արևմուտքը նրանց հետ կնքում էր լուրջ ռազմական և տնտեսական պայմանագրեր և CNN-ի մեկնաբանի հավաստմամբ այդ պայմանագրերը երբեմն գերազանցում էին 10 միլիարդ դոլարը: Արաբական երկրներում բռնակալ և կեղեքիչ իշխանությունների և առաջնորդների հանդեպ պայքարի ալիքի հետ մեկտեղ հիշյալ երկրներում մեծացավ նաև ԱՄՆ-ի և արևմուտքի վարած քաղաքականությունների հանդեպ դժգոհության ալիքը: Բարեփոխումների իրականացման ժողովրդական պայքարի ալիքը շարունակվում է ամբողջ տարածաշրջանում: Արաբական երկրների ղեկավարները արևմտյան տերությունների աջակցությամբ ամբողջ աշխարհում մահմեդականներին ներկայացրել են որպես ահաբեկիչներ և վտանգավոր մարդիկ, իսկ արևմտյան ՉԼՄ-ը որպես մոդեռնիզմի և առաջընթացի պահապաններ են ներկայացնում Քադաֆիին, Մոբարաքին կամ շահ Չոսեյնին: Արևմտյան մամուլը մշտապես ջանում է ներկայացնել իսլամի և մահմեդականների ոչ ճշգրիտ նկարագիրը:

Բերնարդ Լյուիսը «Թայմ» շաբաթաթերթին տված իր հարցազրույցում ասել է հետևյալը. «Ցանկանում եմ երկու բան նշել: Առաջինը իսլամի կարևորությունն է ներկայիս աշխարհում, քանի որ այն այսօր ունի ավելի քան մեկ միլիարդ երեք հարյուր միլիոն հետևորդ: Սակայն իսլա-

¹ Ժողովրդի հանդեպ գործած դավաճանության օրինակներից է ընտրությունների կեղծումն ու ժառանգական իշխանության հաստատումը՝ իշխանությունը հանձնելով իրենց որդիներին: Այս առումով ս/թ փետրվարի 2-ին Մալեին ասաց՝ ապստամբության ձեռքբերումներից մեկն այն է, որ նախագահը հայտարարել է, որ 2013 թվականից իշխանությունը հանձնում է իր որդուն:

մի կարևորությունը չի պայմանավորվում միայն նրա հետևորդների թվաքանակով և այսօր աշխարհում ունեցած նրա դերակատարությամբ: Այսօր ամբողջ աշխարհում՝ Եվրոպայում, Աֆրիկայում, Իսրայելում և Ամերիկայում ամենուր օրեցօր ավելի է մեծանում հետաքրքրությունն իսլամի հանդեպ: Կարևորվում է նաև իսլամական ինքնությունը և իմ կարծիքով իսլամի ճանաչումը մեզ համար խիստ կարևոր է»:

Մարդկանց ջանքերը ներկայիս պայմաններում

Արաբական երկրներում, որոնք կանգնած են խառնաշփոթ իրավիճակի առջև, մինչ հիմա գործող վարչակարգերի խստությունը պայմանավորված էր քաղաքացիական հասարակության թերացումների հետ, իսկ քաղաքացիական հասարակության թերացումները իշխանությունների ժողովրդի և քաղաքացիների հանդեպ գործած դավաճանության արդյունք են: Հիշյալ բոլոր երկրներում զարգացման մոդելը եղել է խիստ դանդաղ և անարդար, ինչը պետական կառույցների կողմից վարած ոչ ճշգրիտ քաղաքականության արդյունք է:

Resume

Islamic World Social Movements Sociological Discussion During Past two Decades and Iran's Influence on Them

Dc. Zahra Fehrest, Iran, Azad University, South Branch

The people of Arabic countries, despite having abundant wealth and mineral resources have been suffering from poverty and injustice during the past three decades. Even their voice of protests have been callously suppressed. Recent movements and unrest in the streets of Arabic countries signifies their political and Islamic conscientiousness as well as dismay and anger against their rulers. In the new unrest in Arabic countries, street are no longer the venue for traffic or passage but a new means to unite people and to pass their message concerning their problems and dissatisfaction to the authorities as well as the people of the world .they demand the justice , equality and employment for themselves and responsibility and accountability from authorities. The social movements in Arabic countries is in fact the echo of the Iranian nation revolution, now heard in North Africa," and signifies that a new political setup is needed in those area to guarantee the welfare and prosperity of the people. Today, the people of Arabic countries are tired of the permanent violence, injustice and widespread poverty show their widespread discontent and pursue some economic, social and political change

In this article, the reasons of the social movements and the reasons of unrests in Islamic countries are briefly elaborated.

*Վահե Առաքելյան
ԵՊՀ Իրանագիտության ամբիոն*

ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ՆՊԱՏԱԿԱՀԱՐՄԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՈՇՈՂ ԽՈՐՀՐԻ ՏԵՂՆ ՈՒ ԴԵՐԸ ԻՒՆՂ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ

1978-1979 թթ. Իրանի իսլամական հեղափոխության հիմքում ընկած էին սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական և մի շարք այլ դրդապատճառներ, որոնք մեկը մյուսի հետ փոխկապակցված էին:

1950-ական թթ. վերջերին և 60-ական թթ. սկզբներին հակաշահական ելույթների ավանդույթը որդեգրած ուսանողության մի մասն ակտիվորեն պայքարի նոր ուղիներ էր փնտրում: Ուստիև որպես հեղափոխության սկիզբ և առաջին փուլ կարելի է համարել ուսանողական շարժումները: Հետագայում այդ շարժումների ծավալման գագաթնակետը իրանցի ուսանողների կողմից Թեհրանում ԱՄՆ-ի դեսպանատան գրավումն էր¹:

1977 թ. սեպտեմբերին ծայր առած իրադարձությունները², որոնց ընթացքում փակվեցին մեծ թվով բարձրագույն ուսումնական հաստատություններ և տեղի ունեցան ուսանողական զանգվածային ցույցեր, կարելի է հակակառավարական ակտիվ ելույթների հաջորդ և կարևորագույն փուլի սկիզբ համարել:

Արդեն խոր արմատներ գցած ժողովրդական հզոր շարժման ճնշման տակ 1979 թ. հունվարի 10-ին Մոհամմադ Ռեզա շահը ստիպված եղավ հեռանալ երկրից, իսկ 1979 թ. փետրվարի 1-ին այաթոլլահ Խոմեյնին երկարատև վտարանդիությունից վերադարձավ հայրենիք, որին Իրանցի ժողովրդի ամենալայն զանգվածները ցնծությամբ դիմավորեցին:

Փետրվարին ծայր առած զինված ապստամբությունը հաղթանակեց, և սկզբնավորվեց հեղափոխության զարգացման որակապես նոր փուլը:

¹ تسخير / معصومه ابتكار - تهران: اطلاعات - 1379. صفحه 11

² Ислам в современной политике стран востока (конец 70-х-начало 80-х годов XX в.), Главная редакция восточной литературы, М., 1986, стр. 131.

Մարտի 30-ին սկսվեց Իրանի պետական համակարգի որոշման նպատակով հանրաքվեի անցկացումը: Ժողովրդի ճնշող մեծամասնությունը քվեարկեց երկրում իսլամական հանրապետություն հաստատելու օգտին:

Մշակութային հեղափոխությունը իսլամական հեղափոխության, կարելի է ասել, ամփոփումն էր, որի ընթացքում արդեն գործի դրվեցին հեղափոխության ձեռքբերումները և հստակ ներկայացվեցին արդեն Իրանի Իսլամական Հանրապետության օրենքներն ու կրոնական սահմանափակումները:

Իսկ ահա հեղափոխությանը հաջորդող տարիներին երկրում աստիճանաբար սկսեցին ձևավորվել իսլամական հանրապետությունը լրացնող քաղաքական կառույցներ, որոնք իրենց կառուցվածքով և դերակատարությամբ յուրահատուկ էին Իրանի համար:

Իսլամական հանրապետության հռչակման առաջին տարիներին երկրի օրենսդիր մարմնի գործունեությունում առաջացել էին լուրջ խնդիրներ, քանի որ սահմանադրությամբ օժտված նորմերը միշտ չէ, որ համընկնում էին իսլամական շարիաթի օրենքներին: «Իսլամական մեջլիսը»՝ խորհրդարանը, օրենքներ էր ընդունում, իսկ «Պահապան խորհուրդը», որը, ելնելով օրենքով սահմանված իր պարտականություններից¹, պետք է վերահաստատեր պատգամավորների ընդունած օրենք-նախագծերը, երբեմն դրանք համարում էր սահմանադրությանը և իսլամական շարիաթի օրենքներին հակասող: «Պահապան խորհուրդը» խորհրդարանի ընդունած այդ օրենքները հետ էր ուղարկում՝ ներկայացնելով պատգամավորների վերանայմանը և քննարկմանը: Իսկ խորհրդարանը, ելնելով նաև իր գործառնություններից և պնդելով իր որոշումը՝ երբեմն այդ օրենքներն առանց որևէ փոփոխության ենթարկելու կրկին ուղարկում էր «Պահապան խորհուրդ»²: Այսպիսի իրավիճակում բնականաբար առաջանում էին լուրջ հակասություններ և տարաձայնություններ օրենքների գնահատման և հաստատման գործում. մի նոր կառույցի ձևավորման անհրաժեշտություն էր հասունացել, որն ի վիճակի կլիներ վերջ տալու անորոշությանը:

¹ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران: قانون اساسی مصوب 1358 اصلاحات و تغییرات و ترمیم قانون اساسی مصوب

1368/تدوین جهاتگیر منصور- تهران: نشر دوران. 1386. صفحه 68

² آشنایی با سازمان کار و مدیریت دولت جمهوری اسلامی ایران/ دکتر بهالدین برهانی- تهران: موسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه ریزی. 1386. صفحه 31

Չնայած իսլամական հանրապետության իշխանական համակարգում հոգևոր առաջնորդի առկայությանը՝ 1980 թ-ին ձևավորված սահմանադրությունում չկար մի առանձին մարմին, որը կկարողանար վերացնել վերոնշյալ երկու կառույցների գործունեության հետևանքով առաջացած հակասությունները: Եվ այդ կարգավորելու նպատակով հոգևոր առաջնորդը հաճախ միջամտում էր իշխանական որևէ համակարգի աշխատանքներին, ինչը հակասում էր իսլամական հանրապետության՝ Իմամ Խոմեյնիի արտահայտած մոտեցումներին. այն է՝ հոգևոր առաջնորդը հնարավորինս ուղղակիորեն պետք է չմիջամտի իշխանական որևէ համակարգի գործունեությանը և պետք է հավասարակշռող դերակատարություն ունենա երկրում առկա խնդիրների լուծման գործում:

Դեռևս հեղափոխությանը հաջորդած սկզբնական շրջանում ոչ մեկի մտքով չէր անցնում, որ ժամանակի ընթացքում նույնիսկ ինքը՝ այսթոլլահ Խոմեյնին տարաձայնություններ կունենա «Պահապան խորհրդի»՝ իր իսկ նշանակած կրոնագետների հետ:

Խոմեյնին որոշ լիազորություններ էր վերապահել մեջլիսին՝ հնրավորություն տալով շրջանցել «Պահապան խորհրդի» վերահսկողությունը:

Իմամը հայտնել էր, որ մեջլիսին վերապահված հարցերի հստակեցումը վավերական է մեկ այլ կառույցի՝ «Բանիմացների խորհրդի» հավաստումից հետո, և «Պահապան խորհուրդը» իրավասու չէ տեսակետներ հայտնել: Դրանով «Պահապան խորհուրդը» փաստորեն զրկվում էր բազմաթիվ խնդիրների լուծման հարցում իր դերակատարությունից:

Բնականաբար, Պահապան խորհուրդը մեջլիսին վերապահված նման լիազորությունների համար իր դժգոհությունն ուներ:

Հեղափոխության առաջնորդին հղած նամակում «Պահապան խորհուրդը» խստորեն քննադատեց մեջլիսին վերապահված իմամի լիազորությունների համար՝ դժգոհություն հայտնելով, թե անհնար կլինի պայքարել մեջլիսում առկա ազդեցիկ ուժերի կողմից պարտադրվող որոշումների դեմ, այն դեպքում, երբ «Պահապան խորհուրդը» մի շարք խնդիրների լուծման վերաբերյալ կարծիք հայտնելու իրավասություն չունենա:

Ի վերջո 1988 թ. ձևափոխված Իսլամ Խոսքերի հաստատմամբ հիմնադրվեց «Համակարգի նպատակահարմարությունը որոշող խորհուրդը»¹:

Խորհրդի ղեկավարությունը նրա հիմնադրման օրվանից մինչ օրս ստանձնել է ԻԻՀ չորրորդ նախագահ Ալի Աքբար Հաշեմի Ռաֆսանջանին²:

Ստեղծելով «Համակարգի նպատակահարմարությունը որոշող խորհուրդը»՝ այսօրվա Խոսքերի աստիճանաբար նրան հանձնեց որոշումների ընդունման գործընթացը կարգավորելու ուղղությամբ իր լիազորությունների մի մասը³: Դրանով իսկ նա այդ կառույցը դարձրեց քաղաքականության մշակման վերջին ատյանը:

Այսպիսով, «Համակարգի նպատակահարմարությունը որոշող խորհուրդը» կազմավորվում է երկրի հոգևոր առաջնորդի հրամանագրով՝ կարգավորելու խնդիրների լուծումն այն դեպքերում, երբ «Պահապան խորհուրդը» գտնում է, որ մեջլիսի որոշումը չի համապատասխանում շարիաթի նորմերին կամ սահմանադրությանը, իսկ մեջլիսը, ելնելով պետական նպատակահարմարությունից, համաձայն չէ «Պահապան խորհրդի» որոշման հետ⁴:

Այլ կերպ ասած, «Համակարգի նպատակահարմարությունը որոշող խորհուրդը» հոգևոր առաջնորդի ինստիտուտին կից գործող խորհրդակցական մարմին է, որն աշխատում է կրոնապետի վերահսկողության ներքո և զբաղվում նրա կողմից ներկայացված խնդիրների քննարկմանը, որոնք իրագործելի են միայն հոգևոր առաջնորդի կողմից հաստատման արժանանալու դեպքում:

«Համակարգի նպատակահարմարությունը որոշող խորհուրդը» ԻԻՀ համակարգի նշանակովի կառույցներից է, որի անդամները՝ համաձայն սահմանադրության, նշանակվում են հոգևոր առաջնորդի կողմից⁵:

Խորհրդի հիմնադրման և այդ կառույցին վերապահված իրավասություններից հետո Իրանում իրավագետների կողմից հաճախ էր քննարկվում, թե արդյոք «Համակարգի նպատակահարմարությունը որոշող խորհուրդն» օրենսդիր մարմին է համարվում: Հենվելով ներքոշարադրյալ փաստարկների վրա՝ կարելի է այս հարցին տալ բացասական պատասխան:

Առաջին հերթին, օրենքի տեսակետից սահմանադրության ոչ մի կետում նշված չէ «Համակարգի նպատակահարմարությունը որոշող խորհրդի» նման իրավասության մասին: Ուստի, եթե այդ կառույցը նման քայլ կատարելու փորձ անի, ապա ուղղակի կհակասի օրենքին:

Երկրորդ, «Համակարգի նպատակահարմարությունը որոշող խորհրդի» լիազորություններն միայն այն ժամանակ են գործի դրվում, երբ մեջլիսն ի վիճակի չէ ընդունված կարգով լուծել իր առջև դրված խնդիրները:

«Իսլամական մեջլիսի» և «Պահապան խորհրդի» միջև հակասությունները սկզբնական շրջանում հիմնականում ծավալվում էին հետևյալ երկու ոլորտների շուրջ՝ աշխատանքային օրենք և հողատարածքների սեփականաշնորհման օրենք:

Որպես ԻԻՀ գերագույն առաջնորդի խորհրդատու կառույց՝ «Համակարգի նպատակահարմարությունը որոշող խորհուրդն» իրականացնում է համակարգի քաղաքական գործընթացների նկատմամբ վերահսկողություն, կատարում է երկրի ընդհանուր քաղաքական իրավիճակի կարգավորման, տարաձայնությունների լուծման և առհասարակ հոգևոր առաջնորդի կողմից հանձնարարված իր պարտականությունները¹:

Վերջին տարիներին «Համակարգի նպատակահարմարությունը որոշող խորհրդի» կողմից քննարկվել և լուծում են ստացել հետևյալ խնդիրները:

Էներգետիկայի բնագավառում համակարգի ընդհանուր քաղաքականությունը², բնական պաշարների օգտագործման հարցում համակարգի ընդհանուր քաղաքականությունը³, սահմանադրության 44-րդ

¹ تاریخچه <http://maslehat.ir/Contents.aspx?p=ca7c8575-6f08-48f8-a89a-83899dacea64>

² آشنایی با رییس مجمع تشخیص مصلحت نظام - دوران سازندگی -

<http://maslehat.ir/Contents.aspx?p=37e9132c-c609-4b0e-9d94-84347ca2d3ac>

³ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران: قانون اساسی مصوب 1358 اصلاحات و تغییرات و ترمیم قانون اساسی مصوب

1368/ تدوین جهاتگیر منصور - تهران: نشر دوران. 1386. صفحه 76

⁴ Խոյն տեղում, էջ 78:

⁵ آشنایی با سازمان کار و مدیریت دولت جمهوری اسلامی ایران/ دکتر بهالدین برهانی- تهران: موسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه ریزی. 1386. صفحه 32

¹ وظایف مجمع تشخیص مصلحت نظام-<http://maslehat.ir/Contents.aspx?p=e72b2f2f-9af3-473f-a4da-b5cb23cb5128>

² سیاستهای کلی مصوب مجمع که توسط مقام معظم رهبری ابلاغ شده است - معاونت حقوقی و امور کامپیویتیها - اسفندماه 1384 - صفحه 13

³ Խոյն տեղում, էջ 14:

հողվածի¹ կիրարկման վերաբերյալ համակարգի ընդհանուր քաղաքականությունը, դատական անվտանգության հարցերում համակարգի ընդհանուր քաղաքականությունը², համակարգի ընդհանուր քաղաքականության իրագործման նկատմամբ վերահսկողության սահմանումը և այլն:

Այսպիսով, այս հինգստիպ քաղաքական կառույցի հիմնադրումով վերջնականապես վերացան խորհրդարանի և «Պահապան խորհրդի» միջև նախկինում եղած տարաձայնությունները, և փոխհամաձայնեցված աշխատանքի համար անհամեմատ նպաստավոր պայմաններ ձևավորվեցին:

«Համակարգի նպատակահարմարությունը որոշող խորհուրդն» այսօր էլ մեծ դերակատարություն ունի երկրի կարևորագույն խնդիրների լուծման հարցում: Խորհրդի կողմից քննարկման արժանացած խնդիրների պարզ թվարկումն անգամ ցույց է տալիս նրա կատարած աշխատանքների վիթխարի ծավալը և երկրի տնտեսական ու քաղաքական կյանքում դրա անժխտելի դերակատարությունը:

RESUME

The Role of the “Expediency Discernment Council of the System” Within the Government Structure of Islamic Republic of Iran

Vahe Arakelyan

First the author presents the motives and stages of the Islamic Revolution of Iran.

Then he describes the formation of new political institutes in Iran after revolution.

Serious problems arose around the activities of the legislative institute, as constitution's norms not always correspond with Islamic Shariati laws during the first years of Islamic Republic proclamation.

“Islamic Mejlis”- the parliament adopted laws and the Council of Guardians re-approved law-projects according to its responsibilities. Sometimes those projects were considered contradicted to Islamic Shariati law and Constitution, and the Council of Guardians returned them to present for further discussion and revision by parliamentary deputies.

However, based on its functions and insistence of its decision, the Parliament sometimes returned those laws to the Council of Guardians without any changes.

In such cases, during laws' evaluation and approval process serious contradictions and discord arose. So, the necessity of a new structure's establishment appeared which could quit the improbability.

Eventually, “Expediency Discernment Council of the System” was founded by Imam Khomeini's affirmation in 1988, the main goal of which is to solve the above-mentioned problems.

The article refers to the role and activities carried out by this structure.

¹ Կոմիտեի անդամները - Կոմիտեի անդամները - Կոմիտեի անդամները - Կոմիտեի անդամները - Կոմիտեի անդամները
1985 թ. հունիսի 3 - 1985 թ. հունիսի 3 - 1985 թ. հունիսի 3 - 1985 թ. հունիսի 3
² Կոմիտեի անդամները - Կոմիտեի անդամները - Կոմիտեի անդամները - Կոմիտեի անդամները - Կոմիտեի անդամները
1984 թ. հունիսի 19 - 1984 թ. հունիսի 19 - 1984 թ. հունիսի 19 - 1984 թ. հունիսի 19

*Հայկ Նազարյան
ԵՊՀ միջազգային
համագործակցության վարչություն*

**ԻՐԱՆԻ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ-ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԿՅԱՆՔԻ
ԼՈՒՍԱԲԱՆՈՒՄԸ ԱՐԵՎՍՏՅԱՆ ՄԱՍՈՒԼՈՒՄ ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ
ՀԵՂԱՓՈՒՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ**

1978-1979 թթ. միջազգային լրատվամիջոցների ուշադրության կենտրոնում Իրանում տեղի ունեցող իրադարձություններն էին: Իսլամական հեղափոխությունը Իրանում 20-րդ դարի վերջին քառորդի խոշորագույն իրադարձություններից մեկն էր և այդ տարիներին արևմտյան մամուլում լուսաբանվող արդիական թեմաներից: Կան տարբեր կարծիքներ հեղափոխության ընթացքի, ձեռքբերումների, պատմական նշանակության վերաբերյալ: Շատերը այն բնորոշում են որպես ետադիմական քայլ երկրի սոցիալ-տնտեսական կյանքում, իսկ մյուսները գտնում են, որ հեղափոխության արդյունքում իրանցի ժողովուրդը թոթափեց օտարի կողմից շահագործվելու լուծը և բռնեց ինքնուրույն զարգացման ուղին:

1978-79 թթ. իրադարձությունները իրենց ուրույն արտացոլումը գտան արևմտյան մամուլում: Հիշարժան է ֆրանսիական «Մոնդ դիպլոմատիկ» թերթում լույս տեսած Իրանում տեղի ունեցող իրադարձությունների վերաբերյալ տողերը. «Իրանական ժողովրդի ապստամբությունը դուրս է գալիս բռնապետության դեմ սովորական ապստամբության շրջանակներից: Դա մի ամբողջ ազգի բողոքի արտահայտություն է սոցիալական և տնտեսական զարգացման այն մոդելին, որը նրա վզին է փաթաթվել դրսից: Իրանցիները մերժում են արևմտյան կապիտալիզմը»¹:

1978 թ. հունվարի 7-ին իրանական «Էթելաթ» պաշտոնաթերթը տպագրեց մի հոդված՝ «Իրան. կարմիր-սև իմպերիալիզմ» վերնագրով, որտեղ այաթոլլահ Ֆոմեյնիին մեղադրում էին շահի դեմ հեղափոխու-

թյուն կազմակերպելու մեջ: Հենց այս հոդվածը հանդիսացավ այն կայծը, որից բռնկվեց հեղափոխության հրդեհը: Հունվարի 9-ին Ղոմ քաղաքում տեղի ունեցավ հանրահավաք: Շահական զորքերը դաժանորեն պատժեցին հանրահավաքի մասնակիցներին. 60 հոգի սպանվեց, հարյուրավոր մարդիկ վիրավորվեցին: Ղոմում տեղի ունեցած դեպքերը հանդիսացան Իրանի ազգային հեղափոխության սկիզբ: Ցույցեր սկսվեցին Իրանի տարբեր քաղաքներում¹:

Դեռ 19-րդ դարում Իրանը գտնվում էր մեծ տերությունների մրցակցության կենտրոնում: Իրանը բավականին հարմար էր և՛ որպես սպառման շուկա, և՛ որպես հումքի աղբյուր: Ուստի, պատահական չէ, որ Իրանում հաստատվելու համար միաժամանակ ակտիվացան Անգլիան, Ֆրանսիան, Ռուսաստանը: Նրանց վարած քաղաքականության արդյունքում Իրանը վերածվեց կիսագաղութի²: 20-րդ դարի առաջին տասնամյակներում Իրանում հեղափոխական տրամադրությունն էր տիրապետում: Դա պայմանավորված էր Իրանում օտար ազդեցության ուժեղացմամբ: 1951-1953 թթ.՝ ազգային բուրժուազիայի կառավարման ժամանակահատվածը, հետպատերազմյան տարիներին Իրանում ծավալված ազգային-ազատագրական շարժման կարևոր փուլերից էր:

70-ականների կեսերին պետական համակարգի վերին օղակներում առաջացավ քաղաքական բնագավառում փոփոխություններ մտցնելու անհրաժեշտություն: Հոգևորականները՝ այաթոլլահ Ֆոմեյնու գլխավորությամբ, գտնում էին, որ երկրի առաջադիմության և բարգավաճման համար անհրաժեշտ է ստեղծել իսլամական կառավարություն: Վերջիններս լայն քարոզչություն էին ծավալում, որը մեծ արձագանք էր գտնում բնակչության լայն շերտերի մոտ: Գտնվեցին մի շարք մտավորականներ, որոնք գաղափարապես նախապատրաստեցին իսլամական հեղափոխությունը: Դրանցից էին Ջալալ ալե Ահմադը, Ալի Շարիաթին, Մեհդի Բազարգանը: Ուշադրության է արժանի Ջալալ ալե Ահմադի «Ղարբադեզի» (արևմտամտություն) գիրքը³: Այս գրքում հեղինակը վերլուծում է Իրանի տնտեսական, քաղաքական իրավիճակը և արևմտամետությունը որակում որպես հիվանդություն, որը վարակել է ամբողջ երկիրը: Արևմտյան տեխնոլոգիաները համարելով սատանայա-

¹ Агаев С., Иран в прошлом и настоящем, М., 1981, с. 193-194.

² Եգանյան Ե., Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, հատոր 11, Երևան, 1982, էջ 66:

¹ Բայբուրդյան Վ., Իրանի պատմություն, Երևան, 2006, էջ 706:

³ جلال‌آل احمد غریزدگی . چاپ چهارم، تهران 1341

կան՝ նա կոչ է անում ժողովրդին հրաժարվել այն ամենից, ինչ գալիս է Արևմուտքից: Փաստորեն, Ջալալ ալե Ահմադի այս մոտեցումը կարելի է համարել հետադիմական: Այնուամենայնիվ, Իրանի համար այդ չափազանց բարդ ժամանակաշրջանում նշված գաղափարախոսության դերը կենսականորեն կարևոր էր. ժողովրդին պարզապես անհրաժեշտ էր ազատվել Արևմուտքի ազդեցությունից, որը համարվում էր բացասական երևույթ Իրանի և իրանցիների համար:

Շահը գիտակցում էր, որ իր գլխին կախված է լուրջ վտանգ: Նա իշխանությունը փոխանցեց ինը հոգուց բաղկացած խմբին և համաձայնեց ժամանակավորապես հեռանալ երկրից: Հետաքրքիր է այն, որ երբ ամերիկյան «Թայմս» ամսագրին տված հարցազրույցի ժամանակ շահին հարցրին, թե ո՞րն է եղել նրա ամենամեծ սխալը, նա պատասխանեց. «Այն, որ ես ընդհանրապես աշխարհ եմ եկել»¹: Սա վկայությունն էր այն բանի, որ շահը վերջնականապես զրկվել էր իրավիճակը փրկելու հույսից:

1979թ. փետրվարի մեկին վտարանդիությունից Թեհրան վերադարձավ այաթոլլահ Խոմեյնին: Նա ուներ բարձր հեղինակություն հասարակության լայն շրջանակներում, ինչի կապակցությամբ արևմտյան մամուլում անվանվեց «Ղուֆի պատրիարք»²: 79-ամյա Խոմեյնին իր ճառում մասնավորապես նշեց, որ Փահլավիների կառավարումը ի սկզբանե անօրինական էր, և որ շահն ամեն ինչ արել է, որպեսզի Իրանը զգա ԱՄՆ-ի և Իսրայելի կարիքը³: Կտրուկ քննադատելով արևմտյան քաղաքակրթությունը՝ Խոմեյնին մերժեց համաշխարհային կապիտալիզմը և սոցիալիզմը՝ անվանելով ԱՄՆ-ը «սև սատանա», իսկ ԽՍՀՄ-ը՝ «կարմիր սատանա»⁴:

Խոմեյնիի հայտնվելը պատմության բեմահարթակում խոշոր երևույթ էր, որը ցնցեց աշխարհը: Խոմեյնին մեծ հեղինակություն ձեռք բերեց շնորհիվ իր քաղաքական խիզախության, երբ նա բացահայտ կերպով հակադրվեց շահին և նրա վարած քաղաքականությանը, որն

իր նախադեպը չունեցող երևույթ էր ամբողջատիրական վարչակարգի պայմաններում¹:

1979թ. ապրիլին Իրանում անցկացվեց հանրաքվե, որից հետո Իրանը հայտարարվեց Իսլամական Հանրապետություն: Հանրաքվեի արդյունքներով մասնակցություն էր ցուցաբերել քաղաքացիների 92,5%-ը, որոնցից ընդամենը 1%-ն էր դեմ քվեարկել իսլամական հանրապետությանը: Արևմտյան մամուլը Իրանի ներքաղաքական իրադարձություններին տվեց իր ուրույն գնահատականը: Ֆրանսիական «Ֆիգարո»-ն այն անվանեց «հանրաքվեի ծաղր»: Ամերիկյան մամուլը Իրանը որակեց որպես «աշխարհաքաղաքական սադրանքների սենյակ»: «Այսպիսին էր իրանական հեղափոխությունը. իրանցիները ցանկանում էին այն և ստացան», - գրում է «Վաշինգթոն փոսթ»-ը²:

Երկրում 2500-ամյա միապետությունը վերացավ, և Իրանի պատմության մեջ առաջին անգամ հաստատվեց հանրապետական վարչակարգ: 1980թ. հունվարի 25-ին տեղի ունեցան նախագահական ընտրություններ: Նախագահ ընտրվեց քառասունյոթամյա Աբոլխասան Բանիսադըրը՝ Խոմեյնիի «հոգևոր որդին», ինչպես նրան անվանում էին արևմտյան մամուլում³:

Հեղափոխության տարիներին առավել շատ լուսաբանվող թեմաները մամուլում Իրան – ԱՄՆ – ԽՍՀՄ հարաբերությունների մասին էին: Հայտնի է, որ Իրանում արդիական էր ինչպես հակաամերիկյան, այնպես էլ՝ հակախորհրդային տրամադրությունները: «Քեյհան ինթերնեյշնլ»-ը (Keyhan International) մեջբերում է Իրանի հոգևորականության խոսքերը այս մասին, որ «Եթե Մոսկվան փորձի միջամտել Իրանի ներքին գործերին, ապա կհանդիպի այնպիսի ընդդիմության, ինչպիսին ստացավ ԱՄՆ-ը»⁴: Մակայն պատմությունը ցույց տվեց, որ ինչքան էլ Իրանը ցանկանա, չի կարող առաջընթաց ունենալ՝ առանց կապիտալիստական կամ խորհրդային երկրների հետ համագործակցության: Հիշարժան է «Միդդլ Իսթ»-ի (Middle East L.) խոսքերը հետևյալի մասին.

¹ Բայբուրյան Վ., Իրանի պատմություն, Երևան, 2006, էջ 710:

² Агаев С., Иран в прошлом и настоящем, М., 1981, с. 220.

³ Арабаджян А., О речи Имама Хомейни на кладбище Бехеште Захра, Иран: ислам и власть, М., 2001, с. 5.

⁴ «Իրան-նամե» հանդես, N 12, Երևան, 1995, էջ 2-6:

¹ Հովհաննիսյան Ն., Այաթոլլա Խոմեյնիի ֆենոմենը, Իմամ Խոմեյնի – 100, Իրանի Իսլամական Հանրապետության առաջնորդ և հիմնադիր Իմամ Խոմեյնու մտքերի և հայացքների քննարկմանը նվիրված գիտաժողովի նյութերի ժողովածու, Երևան, ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիա, 1999 թ., էջ 14:

² Агаев С., Иран: рождение республики, М., 1984, с. 120.

³ Агаев С., Иран в прошлом и настоящем, М., 1981, с. 228.

⁴ Скляр Л., Создание правительства Ш. Бахтияра, Иранская Революция 1978-1979 гг. Причины и уроки, глава 6, М., 1989, с. 120.

«Իրանը չի կարող ապահովել սեփական պահանջները, ցանկանա Խոմեյնիին այդպես, թե՛ ոչ: Նա ստիպված է սերտ կապեր պահպանել ինչպես Արևելքի, այնպես էլ Արևմուտքի հետ»¹:

Իհարկե, նման հարաբերությունները անհրաժեշտ էին երկրի բնականոն առաջընթացը ապահովելու համար: Ժամանակի ընթացքում Խոմեյնիին մեղմացրեց իր հակաամերիկյան դիրքորոշումը: Ամերիկացի լրագրողին տված հարցազրույցում Խոմեյնիին նշում է. «Եթե ԱՄՆ-ը դադարեցնի միջամտել մեր գործերին և հարզի մեր պետությունը, ապա մենք էլ նրանց կվերաբերվենք համապատասխան ձևով»², - մեջբերում է «Ինթերնեյշնլ Հերալդ Տրիբուն»-ը (International Herald Tribune):

Այսպիսով, 1970-ական թթ. երկրում տիրող քաղաքական, սոցիալ-տնտեսական և գաղափարախոսական վիճակը, օտար տերությունների միջամտությունները Իրանի ներքին կյանքին, երկրի բնական հարստությունների շահագործումը, իշխանությունների՝ հոգևորականության դիրքերը թուլացնելու քաղաքականությունը, նախադրյալներ ստեղծեցին 1978-79 թթ. հեղափոխության համար: Փաստորեն, հեղափոխությունը ուներ իրականանալու համար թե՛ արտաքին և թե՛ ներքին դրդապատճառները: Այդ իսկ պատճառով հեղափոխությունը դարձավ հակաիմպերիալիստական և հակաշահական մի մեծ շարժում, որը հնարավոր չեղավ կանգնեցնել: Այն ստացավ միջազգային լայն արձագանք. շատերը իսլամական հեղափոխությունը նշանավորեցին որպես կարևորագույն իրադարձություն, որի արդյունքում ստեղծվեց իրական այլընտրանք՝ հակադրված երկու առաջատար բևեռներին՝ այսպես կոչված «երրորդ ուղու գաղափարախոսությամբ հասարակարգ, որում էլ կայանում է հեղափոխության պատմական նշանակությունը: Ինչպես իրանական, այնպես էլ արևմտյան մամուլում այն նշանավորվեց որպես 20-րդ դարի վերջին քառորդի խոշորագույն իրադարձությունից մեկը, որի արդյունքում իրանցի ժողովուրդը ազատվեց արևմտյան ազդեցությունից:

Իսլամական հեղափոխության տարիներից ձևավորված հակաիրանական տրամադրությունները և քարոզչությունը շարունակվում են նաև մեր օրերում: Ինչպես նախկինում, այժմ էլ արևմտյան լրատվամի-

ջոցները քննադատում են Իրանին՝ այս անգամ արդեն կապված միջուկային ծրագրի, միջազգային ահաբեկչության մեջ մասնակցություն ունենալու մեղադրանքով: Հակաիրանական թեմաները այսօր էլ շարունակում են մնալ արդիական միջազգային լրատվամիջոցների էջերում:

Resume

The Coverage of Iran's Public-Political Activities in the Western Press during years of Islamic Revolution

Hayk Nazaryan

Islamic revolution in Iran is one of the biggest events in the last quarter of 20th century. In these years the revolution and its results were the most actual theme in the Western media Coverage. Iran's political, social-economic and ideological situation, interventions of foreign countries towards internal life of Iran, created backgrounds for 1978-79's revolution. It was marked as the biggest event of the last quarter of 20th century in Iranian, as well as in the Western press, as a result of which the Iranian people were relieved from western influence. But, today we also see anti-iranian propaganda in the pages of global Mass media, which continues the old traditions.

¹ Кулагина Л., Первые бнешнеполитические акции ИРИ. Внешняя политика Временного революционного правительства, Иранская Революция 1978-1979гг. Причины и уроки, глава 6, М., 1989, с. 386.

² Складов Л., Создание правительства Ш. Бахтияра, Иранская Революция 1978-1979 гг. Причины и уроки, глава 6, М., 1989, с. 121.

Jafar Kabiri, YSU

Department of Political Institutions and Processes

IMAM KHOMEINI AND THE ISLAMIC REVOLUTION OF IRAN

As we know, every revolution has its ideology which is influenced by an ideology many years before the occurrence of the revolution.* Bodies of people are put gradually into movement and revolution by understanding/checking this new thought. *

The thought of an Islamic government was presented by Imam Khomeini during power period of Reza Khan (father of king Mohammad-Reza) in Kashf-al-Asrar book. In other words, this thought was introduced by Imam's followers among Iranians 40 years before the Islamic revolution of Iran which was welcomed by the Iranian Muslim society. 99% of the Persian population are Muslims and so naturally interested in* Islamic methodologies. The great ideal of Islam is formation of an Islamic government which was reintroduced by Imam Khomeini.¹

Not only the king's regime didn't pay any attention to Islamic values, but also it tried to eliminate them. In the declaration of state/provincial committees written by king Mohammad-Reza, the Islam condition and swearing to the Quran was removed completely from the fundamental law. Pahlavi's government changed the origin of the Iranian calendar -that was according Muslims history, from the immigration date of the holy prophet from Mecca to Medina, to the starting date of the first Persian kingdom over 2500 year ago. It insisted on ancient Iranian traditions instead of Islamic ones calling itself the continuation of Hakhamaneshi and Sasani kingdoms².

The king was interested in attracting the western advantages, especially the United States, but the revolutionists thought about political independence in the region. In 1342 Imam Khomeini was arrested and transferred from Qom to Tehran. On Khordad 15th the same year, i.e. only a few days after his arrest lot's of people belonging to different groups and parties came to streets in order to shout for Imam's freedom. King's regime killed people, but this rise caused Imam to be known as the opposition leader and since that time, all political groups

¹ Management and governing system in Islam By Ayatollah Mohammad Shamsodin, Translated By Dr. Seyyed Morteza Ayatollahzade Shirazi, Professor of Tehran University, By Tehran Publications, Falls 1375, Tehran.

² Study of Methodologies in Islamic Studies.

moved under his leadership. Iranians believed in reform so far, but after that cruel massacre, what they asked for was only the regimes change.

The rise caused Imam's immediate freedom, while the regime could not tolerate his influence, exiled him to Turkey and then to Iraq so that they could prevent his penetration on people.

In terms of Shiaa beliefs, Imam Khomeini was a religious leader and reference, so people obeyed him in religious issues and this caused penetration of his words.

In his exile days in Iraq, he used to teach religious science and established Islamic government ideology and the thought of "Velayat Faqih" so that this thought found its place in terms of scientific issues. The revolutionist in Iran kept their relationships alive with Imam Khomeini by distributing his words and thoughts.

Imam Khomeini invited people to oppose to the king's government, as he did not pay attention to people's religious view and even fought against it while king's opposition's fame was getting more and more. A vast number of people came to the streets in many parts of the country for changing king's regime and asking for Imam Khomeini's return to Iran¹.

Imam Khomeini insisted on the fact that our revolution is Islamic and should be the same as the revolution of the holy prophet, he did not believe in an armed rebellion. He said we should make relationships seeking fundamental/deep revolutions in the society; the change in the political regime is not solely an ideal, but also is an Islamic revolution, in other words all the people of the society. He was a politician who always insisted on the fact that the way of freeing the society needs to follow the teachings of the holy Quran.

Imam Khomeini was a man of moral, Irfan and ethics. He had a high level of penetration among people, such that they were willing to sacrifice themselves for his words. In 1357 Imam Khomeini returned from Nofel Loshato, France, to Tehran and became the leader of the regime's opposition. People went on the streets even willing to die. As we know, a revolution needs the presentation of an ideology in its first stage by the ideologue and in the Islamic revolution of Iran, Imam Khomeini did this job, but now the society needed a hero so the regime could be removed. This hero was nobody but himself. He asked people to get in the streets bravely with self-esteem and to not pay attention to the governmental barrier. Finally after years of fighting by millions of people in the streets and the surrender of the military services, the king escaped from Iran and the government was obtained by the revolutionists.

It was Imam Khomeini who had to build a new system over the previous one as the architect of the Islamic revolution. Imam Khomeini held a referendum

¹ By Ali Akbar Alikhani and others, ImamSadegh University Publications, Spring 1386, Tehran.

about an Islamic government and people voted for "YES" to a majority of 99%. He formed a committee with presence of politicians and the genius in order to write the new constitution.¹

Imam Khomeini believed in strengthening the forces. He selected five religious authorities as the judgment excellence committee in order to supervise the courts. He put "Velayat Faqih" as the basis of the government. He was saying people need a leader and a boss and this was for certain. We want a leader too, but this leader should be the one most familiar with Islamic rules, since our people are Muslim and they want an Islamic government. They voted for to the Islamic government and therefore a person should have the leadership of this government that is familiar with Islam.

During the 32 years after the victory of the Islamic revolution, at least 32 main/big elections have been held in Iran. If we refer to the exact statistics, we would clearly notice that the rate of the political participation of Iranians is considerable. In Iran, many media and parties are active and there is freedom of word too.²

Unfortunately the global advertisement against Iran and its regime is very negative and vast. If a political science researcher or a sociologist travels to Iran in order to examine status of the country without purpose, he/she would easily find out that democracy is considerably in Iran, albeit Iran and all countries should try to reach a completely democratic society, but the say that there is no democracy in Iran is not really acceptable.

In this abstract article, we cannot describe growth indices in development statistics, but we declare our goal as an example. We hope that this revolution would reach its ideals. At last I appreciate my dear professor Dr. Alexander Markarov who guided me during this course.

¹ Revolutionary Islam and Islamic Revolution, By Dr. Abolfazl Ezzati, Hoda Publications, 1359, Tehran.

² Governmental System in Islam, Davood Firahi, Winter 1387, Farhang va Ershad Publications.

Անփոփում

Իմամ Խոմեյնին և Իրանի Իսլամական հեղափոխությունը

Ջաֆար Քարիբի

ԵՊՀ միջազգային

հարաբերությունների ֆակուլտետ

Յուրաքանչյուր հեղափոխություն մի նոր գաղափարախոսության կարիք ունի, որի նպատակները ներկայացնում է այդ հեղափոխությունը: Այս նպատակը, որը հենց իսլամական իշխանության հաստատումն էր, 40 տարի հեղափոխությունից առաջ ծրագրվել և հասարակ ու ազնվական գանգվածների մեջ տարածվել էր իմամ Խոմեյնիի կողմից: Այս նպատակի իրականացման համար Խոմեյնին իր քաղաքական ուժերի և հետևորդների միջոցով կարողացավ շահի իշխանությունը տապալել և որպես հեղափոխության առաջնորդ լինել: Շահի իշխանության տապալումից հետո մի նոր իշխանության հիմնադրի կարիք էր զգացվում, և այդ նոր հիմնադիրը ևս իմամ Խոմեյնին էր: Ուստի, ինչպես ցույց է տալիս պատմությունը, թե՛ հեղափոխության գաղափարախոսը, թե՛ առաջնորդը և թե՛ նոր իշխանության հիմնադիրը իմամ Խոմեյնին էր:

«ԻՐԱՆԻ ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ԿՈՆՏԵՔՍՏՈՒՄ»

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԻ
ՀՈՂՎԱԾՆԵՐԻ ԵՎ ՋԵԿՈՒՑՅՆԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

Հրատ. խմբագիր՝ Մ. Գ. Յավրյան
Տեխ. խմբագիր՝ Վ. Զ. Բղոյան
Համ. ձևավորումը՝ Ա. Խ. Աղուզումցյանի
Կազմի ձևավորումը՝ Կ. Հ. Սարգսյանի

Ստորագրված է տպագրության՝ 23.05.2011:

Չափսը՝ 60x84 1/16: Թուղթ՝ օֆսեթ:

Հրատ. 4.2 մամուլ, տպագր. 5.0 մամուլ = 4.7 պայմ. մամուլի:

Տպաքանակ՝ 150: Պատվեր՝ 27:

ԵՊՀ հրատարակչություն, Երևան, Ալ. Մանուկյան 1

ԵՊՀ տպագրատուն, Երևան, Աբովյան 52